

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

CELAL NURİ'NİN "İTTİHAD-I İSLAM" ADLI ESERİNİN
TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Adem TUTAR

HAZIRLAYAN
Halime DER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELAZIĞ, 2008

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**CELAL NURİ’NİN “İTTİHAD-I İSLAM” ADLI ESERİNİN
TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

Doç. Dr. Adem TUTAR
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÜNALAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ
Doç. Dr. Ahmet AKSIN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Celal Nuri'nin İttihad-ı İslam Adlı Eserinin

Tahlili ve Değerlendirilmesi

Halime DER

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

2008, Sayfa: 62+VIII

Bu çalışmada II. Meşrutiyet ve sonraki dönemlerin önemli simalarından biri olan Celal Nuri'nin İttihad-ı İslam adlı eserinin tahlil ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Seçkin ve eğitimli bir aileden gelen Celal Nuri, avukatlık mesleğini yapmayıp gazetecilikle uğraşmıştır. Kaleme aldığı kitaplar ve makaleleriyle devrin önemli gelişmeleri hakkında bilgi verip, kendince çözüm önerileri sunmuştur.

İttihad-ı İslam adlı eserinde çeşitli bölgelerde yaşayan Müslümanlar hakkında bilgi vermekte ve güçsüz devletlerin güçlü devletler tarafından nasıl sömürüldüğüne dikkat çekmektedir. Tahlil ve değerlendirmesini yaptığımız eserde Pan-Cemenizm, Pan-Slavizm gibi cereyanlara karşı Pan-İslamizm yapılması gerektiğini savunmaktadır. İşte bu İslam Birliğinin oluşturulması noktasında Arapça'nın korunmasına dikkat çekmekte hilafet, hac ve eğitimin İttihad-ı İslam noktasının vazgeçilmez unsurları olduğunu ifade etmektedir.

Çalışma konumuz olan eserde Celal Nuri'nin yaşadığı dönemle ilgili genel bir malumat elde edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: İttihad-ı İslam, Celal Nuri, Müslümanlar

ABSTRACT

Post Graduate Thesis

Analyzing And Assessment of İttihad_1 İslam Work Created by Celal Nuri

Halime DER

Firat University

Social Science Institute

Islamic History and Department of Art

Islamic History Science

2008, Page: 62+VIII

In this work, it is analyzed and assessed that İttihad_1 İslam work created by Celal Nuri who is the second constitutional monarchy and subsequent important personality.

Celal Nuri who came from exclusive and literate family, didn't work as a lawyer but worked as a journalist. With his written out essays and books he has giving important developments and presented resolution advisory about that turn.

In his work of art which is called İttihad_1 İslam, He has giving information about Muslims who are living around various regions and attracted attention to how those people were being exploited by powerful governments. In this work of art which we have analyzed and assessed, He advocated Pan-Islamic Partisanship against Pan-German partisanship and Pan-slav partisanship. Here at the point of Islamic union, he calls attention to Arabic Language and represented that indispensable elements of İttihad_1 İslam (Islamic Cooperation) are caliphate, haj (pilgrimage) and education .

In our work of art we can achieve cognizance (information) about a term which Celal Nuri is lived.

Keywords: İttihad_1 İslam (Islamic Cooperation), Celal Nuri (author), Muslims.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

CELAL NURİ’NİN HAYATI, ESERLERİ İLMİ KİŞİLİĞİ VE İTTİHAD-I İSLAM ADLI ESERİNİN GENEL MUHTEVASI

A-CELAL NURİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ	7
1-Hayatı.....	7
2-Eserleri	11
a-Kitaplar.....	11
1. Tarih-i İstikbal	11
2. Müslümanlara Türklere Hakaret Düşmanlara Riayet ve Muhabbet	12
3. Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye	12
4. Kadınlarımız	12
5. İttihad-ı İslam	13
6. Taç Giyen Millet.....	13
7. Türk İnkılabı	13
8. Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-ı Düvel	13
9. Hatemü’l Enbiya	14
10. Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim.....	14
b-Makaleler	15
3-İlmi Kişiliği	16
B- CELAL NURİ’NİN İTTİHAD-I İSLAM ADLI ESERİNİN GENEL MUHTEVASI	17

II. BÖLÜM	
CELAL NURİ’NİN İTTİHAD-I İSLAM ADLI ESERİNE GÖRE İSLAM TOPLUMLARI VE AVRUPA	
A- CELAL NURİ’NİN XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İSLAM ÜLKELERİ VE TOPLUMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ..... 19	
1-Araplar	19
2 -Hint, Çin ve Malezya Müslümanları	37
3-Türkler	39
B- CELAL NURİ’NİN XX. YÜZYIL BAŞLARINDA AVRUPA VE AMERİKA’NIN SİYASİ DURUMU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 45	
1-Amerika	45
2-Almanya.....	47
3-İngiltere.....	49
4-Fransa.....	52
C- CELAL NURİ’NİN XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İSLAM BİRLİĞİ (İTTİHAD-I İSLAM) HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 53	
1-Hilafet	55
2-Hac.....	56
3-Eğitim ve Kültür	57
SONUÇ.....	59
BİBLİYOGRAFYA	61

ÖNSÖZ

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı her alanda olduğu gibi matbuat alanında da en hareketli devrelerinden birini yaşamıştır. Bu dönemde çeşitli konuları ihtiva eden birçok eser kaleme alınmıştır.

Celal Nuri de o dönemin siyasi ve fikri hayatına yön veren önemli simalardan biridir. Kaleme aldığı eserlerde devrin siyasi, dini ve ictimai özelliklerini belirtmiş ve kendine göre çözüm yolları önermiştir.

II. Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele Dönemi ve inkılap hareketlerine şahit olan Celal Nuri TBMM'ye girerek aktif siyasetin içerisinde yer almış ve inkılapların hazırlanıp benimsenmesinde büyük katkıları olmuştur.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Celal Nuri'nin hayatı, eserleri, ilmi kişiliği ve Celal Nuri'nin İttihad-ı İslam adlı eserinin genel muhtevası hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde Celal Nuri'nin İttihad-ı İslam adlı eserine göre İslam Topluları ve Avrupa hakkındaki görüşlerinden bahsedilmektedir. Yine bu bölümde Celal Nuri'nin İttihad-ı İslam (İslam Birliği) konusundaki düşünceleri yer almaktadır.

Bu tez çalışmasında konuyu seçmemde, kaynakların temininde ve bu çalışmanın meydana getirilmesinde bana yardımcı olan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Adem TUTAR Bey'e teşekkür ederim.

ELAZIĞ-2008

HALİME DER

KISALTMALAR

- a. g. e. : Adı geçen eser
- a. g. m. : Adı geçen makale
- Ank. : Ankara
- C : Cilt
- h. : Hicri
- İst. : İstanbul
- m. : Miladi
- s. : Sayfa
- S : Sayı
- (S.A.V.) : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yetişen aydınlardan bazıları Tanzimat ve Islahat adı altında yapılan yeniliklerin ülkeyi kurtaramayacağını düşünmüşlerdir. Onlara göre Müslüman olsun veya olmasın herkese tam vatandaşlık hakkı verilmeliydi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti içerisinde bulunan bütün milletler “Osmanlılık” anlayışı ile kaynaştırılmaya çalışıldı. Bu fikrin oluşmasında tüm Osmanlı teb'asını bir arada tutup milliyetçilik akımına karşı birlik ve beraberliği sağlama amacı vardı. Böylece azınlıkların isyan etme nedenleri ortadan kaldırılacaktı. Bu durumu en iyi sağlayan rejim “ Meşrutiyet rejimi” idi.

Bu fikri savunan Genç Osmanlılar veya Jön Türkler denilen grup Paris'te neşredip gizli vasıtalarla Osmanlı halkı arasında yaymaya çalıştıkları programda; eşitlik, hürriyet, adalet, fertlerin tabii hakları, vatan muhabbeti fertleri birleştirici ideoloji unsuru benimsenmiş, meşrutiyet de hükümet şekli olarak kabul edilmiştir. ¹

Genç Osmanlılar, daha çok gazeteci ve batı anlayışıyla yetişen bürokratlardan oluşan bir harekettir. Önce İstanbul'da “ Meslek “ adı altında bir araya gelen grup zaman zaman yurt dışında da faaliyetlerde bulunmuştur. Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa, Ali Suavi hareketin etkili isimlerindedir. Partileşmemiş bir siyasal hareket olarak kaldıkları için uzun süreli etkili olamamışlardır.

Söz konusu programın gerçekleştirilmesi için ya Genç Osmanlılar'ın iktidara geçmesi, ya da iktidardaki devlet adamlarının padişahı meşrutiyet idaresini kurmak hususunda ikna etmeleri gerekliydi. Genç Osmanlılar, iktidara geçmek için herhangi ciddi bir teşebbüste bulunmadılar. Fakat çeşitli yayın vasıtaları ile gizli olarak hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini 1867–1875 tarihleri arasında yayımladılar. İstanbul'da aydınlar, subaylar hatta bazı devlet adamları bu fikirleri benimsediler. ²

Bu fikirlerini gerçekleştirebilmek için dönemin padişahı Abdulaziz'e karşı harekete geçen Jön Türkler, onu tahttan indirip yerine 30 Mayıs 1876'da V. Murat'ı tahta çıkardılar.³ Ancak onun da hastalanması üzerine meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdulhamit tahta çıkarıldı. II. Abdulhamit, 34. Osmanlı padişahı olarak tahta

¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. VIII, Ankara, 1995, s. 210.

² E. Z. Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 211.

³ Komisyon, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1996, s. 229.

çıkacağı zaman Osmanlı tarihinin ekonomik, siyasi ve sosyal bakımlardan en karışık dönemi idi. Balkanlardaki ayaklanmalar, Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımı, ekonomik sıkıntılar XIX. yüzyılda Osmanlıyı olumsuz etkileyen unsurlar arasındaydı. II. Abdulhamit dönemi, fikri ve sosyal gelişmelerin en etkili ve kapsamlısı meşrutiyetin ilanı ve uygulamalarıdır. II. Abdulhamit'in meşrutiyetçi gözükmeye çalıştığı ve tahta geçince de mutlaka idaresini kurduğu söylenmektedir.⁴

Yabancı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesini önlemek için Tersane Konferansı'nın düzenlendiği gün II. Abdulhamit Meşrutiyet'i ilan etti.⁵ Osmanlı'nın böyle davranmasındaki amaç; bundan sonra hristiyan toplumların kendi sorunlarını temsilcilikleri aracılığıyla meclise getirebileceklerini anlatmak ve Avrupalı devletlerin müdahalelerine gerek kalmadığı mesajını vermektir. Kısa sürede seçimler yapıldı ve böylece Türk halkı sınırlı da olsa padişah yanında ilk kez yönetime dahil olmuştu. 1877'de açılan Meclis-i Mebusan çeşitli nedenlerden dolayı uzun ömürlü olamadı ve II. Abdulhamit tarafından 14 Şubat 1878'de kapatıldı.⁶

I. Meşrutiyetten sonra II. Abdulhamit'in son derece merkezîyetçi bir idare ortaya koyması çeşitli guruplaşmalara ve faaliyetlere sebep olduysa da bunların en önemlisi ve II. Meşrutiyete etki edeni Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. 1889'da Askeri Tıbbiye'de İshak Sükuti, Mehmed Reşid, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali tarafından oluşturulan çekirdek kadro devletin içine düştüğü kötü durumun tek sorumlusu olarak II. Abdulhamit'i görüyordu. Onu devirmek için her türlü işbirliğine açık olan cemiyet gerek yurt içi gerekse yurt dışı çalışmalarında esas hedef olarak Osmanlı Devleti'nin dağılıp parçalanmasını önlemeyi, Avrupa devletlerinin müdahale ve baskılarına engel olarak İttihad-ı Anasır'ı canlandırmak istiyorlardı.⁷

Başlangıçta İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli bir organ olarak meydana getirilmiş ve zamanla gelişmiştir. İttihat ve Terakki İstanbul'da süratle gelişti. Başta Askeri Tıp Okulu olmak üzere bütün yüksekokullarda gençler arasında üyeler kaydolundu. Memleket dışına intikal eden İttihat ve Terakki Cemiyeti çalışmaları başlıca dört

---

⁴ Komisyon, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. VII, s. 70-71.

⁵ Komisyon, **Büyük İslam Tarihi**, C. XII, İstanbul, 1993, s. 31.

⁶ E. Z. Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 240.

⁷ Komisyon, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. VII s. 80.

merkezden idare edilmeye başlandı. Bu merkezler Bükreş, Paris, Cenevre ve Kahire idi.⁸

İttihat ve Terakki, Makedonya'da merkezi otoriteyi ortadan kaldırıp ayrı bir idare teşkil etmeye çalıştı ve 23 Temmuz 1908'de Manastır'da II. Meşrutiyet'i ilan etti. Cemiyet, Meşrutiyet ilan edilmezse Rumeli'de veliahda padişah olarak biat edileceğini, hutbenin onun adına okutulacağını ve 100 bin kişi ile İstanbul'a yürüneceğini tehdit mahiyetinde II. Abdulhamit'e bildirdi. Padişah işi olurluna bırakmayı tercih ederek 24 Temmuz 1908'de Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koyduğunu ilan etmek durumunda kaldı.⁹

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi halk tarafından sevinçle karşılanmış ve ikinci kez Meclis-i Mebusan açılmıştır. Bu defa padişahın yetkileri daha fazla kısıtlanmış, asayiş ve güven ortamı sağlanmış, basına uygulanan sansür kaldırılmış ve siyasi partiler kurulmuştur. Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti hükumete girmemekte ancak her şeye müdahale etmekteydi. Memleketin her yerinde örgütleri olan tek parti idi. Bundan dolayı kendisini çok kuvvetli görüyordu.¹⁰ 31 Mart Olayı'nın patlak vermesiyle II. Abdulhamit tahttan indirilmiş yerine Sultan Reşat getirilmiştir. 31 Mart Olayı'nın bastırılmasında rolü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülkede etkinliği artmıştır.

II. Abdulhamit dönemine baktığımızda, Meşrutiyet'i ilan etmesine rağmen devletin resmi politikası İslamcılıktır. O dönemde birçok fikir akımları da ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımları Osmanlıcılık, Adem-i Merkeziyetçilik, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık idi.

Osmanlıcılık; Tanzimat Döneminin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Bazı Osmanlı aydınları Genç Osmanlılar adıyla bir cemiyet kurdular. Daha sonra siyasi faaliyette bulunmaya başlayan guruba göre; milliyet isyanlarını durdurup ülkenin bütünlüğünü korumak için devletin sınırları içinde yaşayan bütün milletleri Osmanlıcılık düşüncesi etrafında toplamak gerekiyordu. Böylece Osmanlı birliği gerçekleşir ve devlet yıkımdan kurtarılabilir. Bunun sonucunda Meşrutiyet fikri ve programı yürürlüğe girmiştir.

---

⁸ E. Z. Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 514-515.

⁹ Komisyon, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. VII, s. 81.

¹⁰ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. IX, Ankara, 1999, s. 85

Adem-i Merkeziyetçilik; Prens Sebahattin'e ait bir görüştür. Prens Sebahattin adem-i merkeziyetçiliği benimseyince İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılıp 1906'da Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuştur.¹¹

İslamcılık; Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için Genç Türklerin, Meşrutiyete dayanan Osmanlılık sistemini kabul etmelerine karşılık II. Abdulhamit istibdada dayanan İslamcılık sistemini kabul etmiş ve devrinde iç idarede olsun dış siyasette olsun bu sistemi teşkilatlandırıp geliştirmiştir.¹²

Celal Nuri'nin de İttihad-ı İslam diye belirttiği ve Müslümanları birlik ve beraberliğe çağıran düşünce bu fikrin farklı bir ifade tarzıdır. İttihad-ı İslam isimli kitabında; Araplarla Türkler arasında uyuşmazlık yarattığı gerekçesi ile emperyalist Avrupa'yı kınıyor, bir Müslüman birliği içinde Türklerle Araplar arasındaki özel ilişkiyi teşvik edecek Adem-i Merkeziyetçi önlemler alınmasını istiyor.¹³ İslamcılık düşüncesi I. Dünya Savaşı'nda etkinliğini yitirmiştir.

Türkçülük; Başlangıçta dil, tarih ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarla yani bir kültür hareketi olarak başladı. Türkçülük, II. Abdulhamit devrinde bir fikir hareketi olarak gelişmiştir. Osmanlılık veya İslamcılık gibi bir idare ve siyaset sistemi haline getirilmesi düşünülmemiştir. Bu sebeple Türkçülük hareketi bir siyasi partinin veya muayyen bir gurubun malı değildir, sayıca az olan aydınların üzerinde fikir yürüttükleri bir akımdır. Bu aydınlar içinde herhangi bir siyaset mesleğine girmemiş olan, tarafsızlar bulunduğu gibi İslamcı ve Osmanlılık taraftarları da vardır.¹⁴

Türkçülük düşüncesinin öncüleri olanlar bir milleti; dil, din, soy ve ülkü birliğinin oluşturduğunu savunuyorlardı. Bunun için Osmanlı yönetimi altında yaşayan Türklere milli bilinç kazandırılmıyordu. Turancılık, Türkçülük hareketinin siyasi yönüdür. Amacı bütün Türkleri bir ülkede, bir devlet içinde tek bir bayrak altında birleştirmektir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla Turancılık düşüncesi reddedildi. Bunun tersine vatan kavramı bugün üstünde yaşanan siyasi sınırlarla çevrilmiş topraklar olarak kabul edildi.

---

¹¹ Komisyon, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. VII, s. 81.

¹² E. Z. Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 539.

¹³ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, Ankara, 1998, s. 159.

¹⁴ E. Z. Karal, **a.g.e.**, C. VIII, s. 550-551.

Batıcılık; Bu akım kaynağını Tanzimat'tan hatta ondan önceki ıslahat hareketlerinden alır. Batının sosyal, siyasi, ekonomik ve felsefi görüşlerinin ifade ettiği bir devlet anlayışını benimser.

I. Meşrutiyet'e kadar devam etmiş olan batılılaşma hareketlerinin önderleri, ya padişahların bizzat kendileri ya da destekledikleri sadrazamlardı. I. Meşrutiyet'ten sonra ise yönetim kadrosunun dışındaki Jön Türkler olmuştur. I. Meşrutiyet hareketi garplılaşma hareketlerinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Bu hareket öncekilerde olduğu gibi padişah veya sadrazamlar aracılığı ile değil aksine onların muhalefetine karşı gençlerin ilkin fikir alanında başladıkları bir mücadelenin eseridir.¹⁵

Batıcılık II. Meşrutiyet döneminde düşünce akımı halini almıştır. Bu düşünceyi savunanlar çıkardıkları dergilerde görüşlerini yaymaya çalışmışlardır. Batının üstünlüğünün bilime dayalı olduğunu ve ona karşı gelmenin doğru olmadığını açıkladılar.¹⁶ Onlar; tek kadınla evliliği, kadın haklarını, Batılı bir medeni kanunun kabulünü, şeriat mahkemelerinin yerine laik mahkemelerin kurulmasını, Latin harflerinin kabulünü ve milli bir ekonominin kurulmasını savunuyorlardı. Tüm bunlar Cumhuriyet rejiminin fikri yönünü göstermektedir. O dönemlerde Cumhuriyet rejiminin fikri planda hazırlığı yapılmaya çalışılmıştır.

Batıcılar arasında görüş ayrılıkları da vardı. Batıcıların bir bölümü Avrupa'dan her şeyi almaya gerek yoktur, Batıların teknolojisi alınmalı fakat kültürü alınmamalı görüşündeydi. Batıcıların ileri gelen sözcülerinden Celal Nuri uygarlığın teknik ve gerçek olmak üzere iki çeşit olduğunu söylemiştir. Batı, teknik uygarlığın zirvesine erişmişti; fakat “gerçek” uygarlığa erişememişti ve hiçbir zaman da erişemezdi.¹⁷ Bu nedenle Batıyı bizim hocamız olarak gören Abdullah Cevdet'e şiddetle karşı çıkmış ve Batıdan ancak teknik bilgilerin alınabileceğini, bu yönden hocamız olabileceğini ancak manevi hocalığa gelince onu asla ve kat'iyen kabul edemeyeceğimizi savunmuştur.

Diğer kısım ise tek bir medeniyet vardır. O da Batı Medeniyetidir, gülü ve dikeniyiyle alınmalıdır görüşünü benimsemişlerdir.

---

¹⁵ E. Z. Karal, a.g.e., C. VIII, s. 565.

¹⁶ Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul,1982, s. 251.

¹⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**,(Çev. Metin Kıratlı),Ankara,2000, s. 234.

I. Dünya Savaşı (1914-1918), ardından Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı ile XX. yüzyıl, hem siyasi hem de fikri cephede oldukça hareketli geçmiştir. Meşrutiyet rejimi demokratikleşme sürecinde aktif rol oynayan dönemin aydınları Cumhuriyet rejimi ve inkılâpların hazırlanıp uygulanmasında da fiilen görev almışlardır¹⁸.

---

¹⁸ Mehmet Akgün, **Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, Ankara, 19988, s. 375.

I. BÖLÜM

CELAL NURİ’NİN HAYATI, ESERLERİ İLMİ KİŞİLİĞİ VE İTTİHAD-I İSLAM ADLI ESERİNİN GENEL MUHTEVASI

A-CELAL NURİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ

Burada İttihad-ı İslam adlı eserin yazarı olan Celal Nuri’nin hayatı, eserleri ve ilmi kişiliği hakkında bilgi verilecektir.

1-Hayati

Celal Nuri, 15 Ağustos 1882 yılında (H. Gurre-i Şevval 1299) Gelibolu’da doğdu.¹⁹ Babası mektupçuluktan valiliğe kadar çeşitli hizmetlerde bulunduktan sonra 1908’de Meclis-i Ayan üyeliğine seçilen Mustafa Nuri Bey’dir. Nuri Bey, Kandiye’nin Helvacızade ailesine mensuptur.²⁰

Mustafa Nuri Efendi 1876 meclisinde zabıt katibi; Girit, Bağdat, Adana Mektupçusu; Adana merkez Gelibolu, Sakız, Serez, Dedeoğaç Mutasarrıflığı; Musul, El-Aziz, Erzurum, Ankara, İşkodra, Sivas Valiliği; 1908’de Hazine-i Hassa Nazırlığı; 1908-1922 tarihleri arasında ise Osmanlı Ayan Meclisinde üyelik yaptı. Celal Nuri onun büyük oğlu olmakla birlikte Suphi Nuri ve Sedat Nuri de diğer çocuklarıdır.²¹ Bazı telifleri ile ün kazanan Sırrı Paşa, Celal Nuri’nin amcasıdır. Annesi Nefise Hanım ise Cezayir Valisi ve Mesnevi-i Şerif şarihi, Güney Arnavutluk’un köklü ailelerinden olan (Dino ailesi) merhum Abidin Paşa’nın kızıdır. Celal Nuri’nin gerçek ismi Mehmet Celalettin olmasına rağmen babasına olan sevgisinden dolayı “Nuri” mahlasını kendi ismine eklemiştir.²²

¹⁹ Necmi Uyanık, “ **Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı** “, Türkiye Araştırmaları Dergisi, S-15, Konya, 2004, s. 231.

²⁰ Recep Duymaz, “ Celal Nuri İleri”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. VII, İstanbul, 1993, s. 242.

²¹ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 232-233.

²² M. Akgün, **a. g. e.** , s. 345. ; N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 233.

Celal Nuri'nin çocukluğu babasının görevli olarak bulunduğu Gelibolu, Sakız ve Canik'te geçti.²³ İlköğrenimini babasının mutasarrıf ve vali olarak dolaştığı şehirlerden almıştır. Ortaöğrenimini de Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde tamamlamıştır.²⁴

Celal Nuri, Galatasaray Mektebi'nden sonra ondokuz yaşında Mekteb-i Hukuk'a başlamış, hukuk öğrenimini sürdürürken bir taraftan da Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kalemî'ne devam etmiştir. Fransızca ve İngilizceye hakkıyla vakıftı. Meşrutiyetten üç-dört sene önce Hukuk Mektebi'nden doktora imtihanına girerek iyi bir dereceyle diploma almıştır. Celal Nuri, Hukuk Mektebi'ni de bitirdikten sonra sahip olduğu bilgi birikimi ile fırtınalı ve maceralı bir hayatın eşiğine gelmiş oluyordu.²⁵

Eğitim hayatını tamamlayan Celal Nuri, çocukluğunda temayül gösterdiği gazetecilik mesleğine 1909'da Ebuzziya Tevfik ile birlikte Currier d'Orient'da başladı.²⁶ Abdulhamit devrinde mahalli matbuatta Tarık Celal takma adıyla yazılar yazmıştır.²⁷

Celal Nuri, Fransızca ve Türkçe gündelik bazı gazete ve değişik periyotta çıkan birçok dergide 2444'ü bulan makale neşretmiştir. Bu gazetelerden bazıları; Le Jeune Turc, Le Currier d' Orient, Atı-İleri, Vakıt, Anadolu'da Yenigün, Yılmaz ve Yeni Adam ismini taşıırken, dergiler ise; İctihat, Hürriyet-i Fikriye, Uhuvvet-i Fikriye, Türk Yurdu, Resimli Kitap, Edebiyat-ı Umumiye, Yarın, Ceride-i Adliye ve Hayat Mecmuası gibi isimlerden oluşmaktadır.²⁸

Celal Nuri'nin asıl faaliyeti 31 Mart Olayı'ndan sonra başlar. Bu sıralarda Ebuzziya Tevfik'le Currier d' Orient gazetesini çıkarmışlardır. Fransızca olarak neşredilen bu gazete, hürriyet fikirlerini son derece şiddetli bir dille savunur. Onun Abdulhamit'i eleştiren birçok yazısı bu gazetede yayımlanmıştır. Ebuzziya Tevfik'in ayrılmasından sonra gazetenin ismi Le Jeune Turc (Jön Türk) olarak değiştirildi. Bu gazetede Avrupa'ya karşı Osmanlı hukukunun müdafaası, Rus aleyhtarlığı ve İttihad-ı İslam taraftarlığı konularında birçok yazı yazıldı. Jön Türk'te Kamil ve Said Paşaların

---

²³ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 242.

²⁴ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1999, s. 399.

²⁵ M. Akgün, **a. g. e.** , s. 345-346. ; Necmi Uyanık, **a. g. m.** , s. 236.

²⁶ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 242.

²⁷ M. Akgün, **a. g. e.** , s. 345.

²⁸ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 236-237.

hükümetleri tenkit edilir. Sonra Celal Nuri Jön Türk'ten ayrılır. Sebebi ise Jön Türk gazetesine birçok Musevinin alınmasıdır.

1912 yılından itibaren yoğun bir yazım faaliyetine girerek Tanin ve Hak gazeteleri ile İctihad Mecmuası'nda makaleler yayımlarken bir yandan da bunlardan yaptığı seçmeleri kitap haline getirdi.²⁹ İkdam Gazetesi'nin başyazarlığını yaptı.³⁰

Ati – (İleri) Gazetesi ile İctihat, Hürriyet-i Fikriye ve Edebiyat-ı Umumiye dergileri Celal Nuri için önemli faaliyet alanlarını teşkil etmiştir. İctihat hariç tutulacak olursa diğerleri Celal Nuri tarafından kurulmuş olan basın organlarıdır.³¹

İctihat ise, Abdullah Cevdet'in Ahmet Celalettin Paşa'dan sağladığı yardımla kurmuş olduğu dergidir. Abdullah Cevdet'in bu dönemde dine karşı yönelttiği eleştirilerin siyaset, muhalefet konulu yazılarına göre çok daha fazla ilgi ve tepki doğurduğu görülmektedir. Bu nedenle sık sık kapatılan İctihat'ı Abdullah Cevdet "İştihat", "İşhat", "Cehd", "Alem-i Sanayi ve Ticaret" isimleri ile çıkarttı.³²

Ati Gazetesi'ni 1 Ocak 1918'de yayımlamaya başladığında Celal Nuri artık meşhur bir yazar, tecrübeli bir gazeteci ve usta bir polemikçi olmuştu. Hükümetin basın hürriyetini sınırlayıcı teşebbüsleri karşısında tenkit dozunu iyice arttırınca Ati 10 Şubat 1919'da kapatıldı; fakat hemen ertesi gün "İleri" adıyla yayımına devam etti.

Celal Nuri yazılarındaki eleştirilerinden dolayı gazetelerin kapatılmasının yanında sürgün hayatı da yaşamıştır. Yaklaşık dört ay Roma'da, yirmi ay da Malta'da kalmıştır. Sürgüne gitmesi Hürriyet ve İtilaf'ın önemli simalarından Damat Ferit Hükümeti döneminde, Sabah Gazetesi yazarlarından Ali Kemal ile yaşadığı polemik neticesinde olmuştur. Ali Kemal'in Dahiliye Vekilliğinden ayrılması üzerine 24 Temmuz 1919'da İstanbul'a dönmüştür.³³

Celal Nuri, ilk gençlik yıllarından itibaren İngiltere, Yunanistan, Belçika, Rusya, Finlandiya, İsveç, Norveç, İzlanda gibi dünyanın değişik bölgelerine gitmiştir. 1913'te ilk Türk gazeteci olarak Kuzey Kutbuna gitti. Bunlar seyahat ve araştırma amacı ile

²⁹ M. Akgün, **a. g. e.**, s. 345-346. ; Recep Duymaz, **a. g. m.**, s. 243.

³⁰ Ferhat Koca, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Siyaset ve Değer Tartışmaları**, İstanbul, 2000, s. 70.

³¹ N. Uyanık, **a. g. m.**, s. 237.

³² Ş. Hanioglu, **a. g. e.**, s. 251.

³³ R. Duymaz, **a. g. m.**, s. 243. ; N. Uyanık, **a. g. m.**, s. 237-238.

yapılmıştır. 17 Nisan – 25 Haziran tarihleri arasında ise daha çok araştırma amaçlı olarak Amerika'yı gezme fırsatı elde etmiştir.³⁴

Celal Nuri Osmanlı Devletinin son dönemlerinde 22 Kasım 1919'da Gelibolu milletvekili seçilmiş ve böylece 1935 yılına kadar devam edecek olan siyasi hayatı başlamıştır.³⁵

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın aldığı Misak-ı Milli kararının müsvettesini kaleme alan Celal Nuri, İstanbul'un işgali ile basın üzerindeki baskılar iyice artınca işgalciler tarafından Malta'ya sürüldü.³⁶ 3 Kasım 1921'de İstanbul'a döndü ve Ankara'ya geçip Gelibolu milletvekili sıfatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi.³⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde III – IV. Dönem de ise Tekirdağ milletvekili olarak 8 Şubat 1935 tarihine kadar görevine devam etmiştir. Celal Nuri Meclis-i Mebusan'da Misak-ı Milli muharrirliği yaparken TBMM'de de 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen ve 105 maddeden oluşan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Mazbata Muharrirliği gibi önemli görevlerde bulunmuştu.³⁸

Celal Nuri'nin siyasi hayatında yaşamış olduğu en büyük olay Lozan Antlaşması'ndan sonra kanunsuz bir şekilde yurda dönmek isteyen Rum ve Ermeniler konusuna gösterdiği ilgi ve eleştirilerden kaynaklanmıştır. Rum ve Ermenilere Yunus Nadi, Kılıç Ali gibi bazı mebusların “ İş Komitesi “ adı altında bunlara kolaylık sağladıklarının ortaya çıkarılmasından sonra İleri Gazetesi 30 Kasım 1924'te kapatıldı. Kılıç Ali, Celal Nuri'yi 30 Temmuz 1924'te yaralamıştır. Celal Nuri'nin dövülme olayı Türk basınında önemli bir yankı bulmuş ve haftalarca bu konuyla ilgili yazılar yayımlanmıştır.³⁹

Adı 1928 yılına kadar herhangi bir gazetede görülmeyen yazarın bu süre içinde tek yayın faaliyeti 1926 'da yayımladığı Türk İnkılabı adlı eseridir. 1928'de İkdam'da yeniden yazı hayatına dönen Celal Nuri, harf inkılabı'nın gerçekleşmesinde ve

---

³⁴ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 238. ; İshak Demir, **Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı**, İstanbul, 2004, s. 405.

³⁵ S. Hayri Bolay, **Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi**, Ankara, 1995, s. 164

³⁶ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 243.

³⁷ İ. Demir, **a. g. e.** , s. 406.

³⁸ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 239.

³⁹ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 243. ; N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 239-240.

tutulmasında önemli rol oynamıştır. 1934'te soyadı kanunu çıkınca gazetesi İleri'nin adını soyadı olarak seçti.⁴⁰

II. Meşrutiyet döneminin önde gelen batıcı yazarı olarak gazete ve dergilerdeki yazıları yanında siyaset, hukuk, din, dil ve edebiyat sahaları başta olmak üzere çok sayıda esere imza atan⁴¹ Celal Nuri 2 Kasım 1938'de öldü.⁴²

2-Eserleri

Celal Nuri'nin eserlerini iki grupta inceledik. Bunlardan birisi basılı olan kitapları, diğeri ise fikirlerini ifade ettiği çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan makaleleridir.

a-Kitaplar

II. Meşrutiyet'le beraber yazmaya başlayan Celal Nuri, elli civarındaki kitap ve iki bin iki yüzü aşkın makalesiyle Türk düşünce tarihinde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Celal Nuri yazılarında kendi isminden başka Helvacızade, Afife Fikret, Haydar Kemal, Tarık Celal, Mehmet Celal müstear isimleriyle birlikte, Fransızca eserlerinde Djelal Noury ve N. D. Helva gibi isimler kullanmıştır.⁴³ Celal Nuri'nin yazmış olduğu kitaplarından bazıları şunlardır:

1. Tarih-i İstikbal

Tarih-i İstikbal adlı eseri üç ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt felsefi meselelerle ilgili olup yüz yetmiş bir sahifedir ve h.1331'de (m.1912) basılmıştır. İkinci cilt 1912'de basılmış olup iki yüz on iki sahifedir. Üçüncü cilt ise 1913'de basılmış olup yüz yetmiş bir sahifedir. Mesail-i Fikriye, Mesail-i Siyasiyye ve Mesail-i İctimaiyye adlı bölümlerde meydana gelmektedir. Mesai-li Fikriye'de spekülâtif felsefenin artık

---

⁴⁰ R. Duymaz, **a. g. m.**, s. 243.

⁴¹ İ. Demir, **a. g. e.**, s. 406.

⁴² M. Akgün, **a. g. e.**, s. 347. ; N. Uyanık, **a. g. m.**, s. 240.

⁴³ N. Uyanık, **a. g. m.**, s. 241-242.

sona erdiğini insan zekasının gittikçe pratikleştiğini bunun sonucu olarak da günümüzde zan ve hayale dayanan nazariyelerin ortadan kalkmakta olduğunu söyler.⁴⁴

2. Müslümanlara Türklere Hakaret Düşmanlara Riayet ve Muhabbet

Müslümanlara Türklere Hakaret Düşmanlara Riayet ve Muhabbet adlı eseri 1913’de basılmış olup otuz iki sayfeden ibaret olan bir eserdir. Celal Nuri’nin, Abdullah Cevdet ile aralarında çıkan bir tartışmada kendi görüşlerini anlattığı bir risaledir.⁴⁵

3. Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye

Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye adlı eseri 1911’de basılmış olup iki yüz altmış dokuz sayfedir. Eserde Osmanlıların gerileyiş ve çöküş sebepleri üzerinde durulur.⁴⁶

4. Kadınlarımız

Kadınlarımız adlı eseri 1912’de basılmış olup iki yüz otuz iki sayfedir. Celal Nuri, Kadınlarımız adlı yazılarını bu kitapta toplamıştır. O sırada Cenab’ın Feminizm’i ardından bu konuda birçok eser yayımlanmıştı.⁴⁷

Eser adından da anlaşılacağı gibi kadının toplumdaki sosyal ve hukuki durumunu inceleyen bir eserdir. Celal Nuri’ye göre kadın Osmanlı toplumunda ikinci plana itilmiştir. Bunun sebebi İslam dini değil bizim Müslümanlık anlayışımızdır. Celal Nuri kadınların erken yaşta evlenmesine, çok evliliğe, resmi memur önünde kıyılmayan nikahlara şiddetle karşı çıkmaktadır. Eserin kaleme alındığı yıllar Batıcılar, Türkçüler ve İslamcılar arasında kadın meselesinin çok yoğun biçimde tartışıldığı yıllardır. Celal Nuri de bu mücadelede Batıcılar safında yer almış ve özellikle İslamcılarının fikirlerini reddeden görüşler ileri sürmeye gayret etmiştir.⁴⁸

---

⁴⁴ M. Akgün, **a. g. e.**, s. 347. ; Recep Duymaz, **a. g. m.**, s. 244.

⁴⁵ R. Duymaz, **a. g. m.**, s. 244.

⁴⁶ M. Akgün, **a. g. e.**, s. 347.

⁴⁷ H. Ziya Ülken, **a. g. e.**, s. 401.

⁴⁸ R. Duymaz, **a. g. m.**, s. 244.

5. İttihad-ı İslam

Tezimizin konusunu teşkil eden İttihad-ı İslam adlı eseri 1912’de basılmış dört yüz iki sahifeden ibarettir. “ İslam’ın Mazisi, Hali, İstikbali “ alt başlığını taşıyan eserde, XX. Yüzyılın başlarında dünyada meydana gelen siyasi değişiklikler göz önünde bulundurularak Müslümanların geleceği ele alınmakta ve İslam birliği fikri tartışılmaktadır.⁴⁹

6. Taç Giyen Millet

Taç Giyen Millet adlı eseri 1920’de basılmış olup iki yüz yirmi sahifeden ibarettir. Celal Nuri bu kitapta genel olarak tarih ve milliyet, devlet şekilleri, Tanzimat hareketi ve Meşrutiyet rejimi ile milli hakimiyetin mukayesesi, inkılap, eski ve yeni din anlayışı üzerinde durmaktadır.⁵⁰

7. Türk İnkılabı

Türk İnkılabı adlı eser (İstanbul 1926) Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Türkiye’de gerçekleştirilen inkılaplara dair düşüncelerini ihtiva eden eserdir.⁵¹

Taç Giyen Millet ve Türk İnkılabı adlı eserlerinde saltanatın padişahtan millete geçiş sürecini ve Avrupa merkezli inkılap kavramını Türkiye’ye ithal etmeye çalışan Celal Nuri, bu eserlerinde adeta Türk modernleşmesinin ana hatlarını ortaya koymaktadır.⁵²

8. Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-ı Düvel

Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukuk-ı Düvel adlı eseri 1911’de basılmış olup yüz doksan iki sahifeden ibarettir. Çeşitli gazete ve mecmualarda yayımladığı makalelerden seçmeleri ihtiva eder.⁵³

---

⁴⁹ M. Akgün, **a. g. e.** , s. 347. ; Recep Duymaz, **a. g. m.** , s. 244.

⁵⁰ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 243.

⁵¹ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 243.

⁵² N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 244.

⁵³ M. Akgün, **a. g. e.** , s. 347

9. Hatemü'l Enbiya

Hatemü'l Enbiya adlı eseri 1913'de basılmıştır.⁵⁴ Hz. Muhammed'in (S.A.V) mucizevi hayatından ziyade sosyal ve beşeri yönlerinin vurgulanması, topluma örnek bir insan modeli sunmak çabaları Celal Nuri'nin adı geçen eserinde varmaya çalıştığı hedeflerden biridir.

Celal Nuri bu eserinde Peygamberimizi değerlendirirken psikolojik tahlillere de başvurmuştur. Bunu yaparken bir taraftan Onun insani üstünlüklerini ortaya koymaya çalıştığı bir taraftan da sanki müsteşriklere cevap verme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Zira bilindiği üzere bir takım müsteşrikler peygamberimizin psikolojik bozuklukları olduğunu iddia ediyorlardı. Celal Nuri'ye göre, alemde Seyyidü'l-Beşer kadar büyük bir psikolog görülmemiştir. Her yerde ve her zaman halkın Onun tesirinde kalması, halkın zihninden çok kalbine tesir etmesi, çarpıcı vaaz ve nidaları ile ruhları tesir altında bırakması bunun en büyük delillerindedir. Müellife göre baba ile oğlun kardeş ile kardeşin inançları uğruna kanları akıtacak şekilde karşı saflarda mücadele etmeleri, peygamberin psikolojik dehasının en güzel örneklerindedir.⁵⁵

İşte Celal Nuri bu eserinde hem Hz. Peygamberi ve İslam dinini mevcut siyer geleneğinin dışında yeni bir açıdan ele almakta hem de Hz. Peygamberle ilgili iddialara cevap vermektedir.

10. Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim

Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim (İstanbul 1917) adlı eserinde müellif devam etmekte olan I. Dünya Savaşı'nın doğurduğu problemler üzerinde durur.⁵⁶

Ayrıca Celal Nuri'nin; Kutup Muhasebeleri, İlel-i Ahlakiyemiz, Ahir Zaman, Millet ve Meclis, Tarih-i Mülk-i Rum, Havaic-i Kanuniyemiz, Şimal Hatıraları, İttihad ve Terakki Kongresine Muhtıra, Rum ve Bizans, İştirak Etmediğim Hareket, Mukadderat-ı Tarihiye ve Coğrafyay-ı Tarihi adlı eserleri de bulunmaktadır.⁵⁷

---

⁵⁴ R. Duymaz, **a.g.m.**, s. 244

⁵⁵ Mehmet.Coğ, "*Celal Nuri ve Hatemü'l Enbiya adlı eserine göre Hz. Muhammed tasavvuru*", İstem, Yıl: 4, S. 7, 2006, s. 93

⁵⁶ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 244.

⁵⁷ M. Akgün, **a. g. e.** , s. 347-348. ; S. Hayri Bolay, **a. g. e.** , s. 164-165.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1928 yılı ve devamında Celal Nuri, Latin alfabesine geçiş çalışmalarıyla beraber okul kitapları da hazırlamıştır. Bunlar İlk Gramer, Tam Alfabe gibi eserlerdir.⁵⁸

b-Makaleler

Celal Nuri, Fransızca ve Türkçe gündelik bazı gazete ve değişik periyotta çıkan birçok dergide iki bin dört yüz kırk dört'ü bulan makale neşretmiştir. Bu gazetelerden bazıları; Le Courier D'Orient, Le Jeune Turc, Tanin, Atı-İleri, İkdam, Anadolu'da Yeni Gün, Vakit, Yılmaz ve Yeni Adam ismini taşıırken, dergiler ise İctihat, Hürriyet-i Fikriye, Uhuvvet-i Fikriye, Türk Yurdu, Resimli Kitap, Edebiyat-ı Umumiye, Yarın, Ceride-i Adliye ve Hayat Mecmuası gibi isimlerden oluşmaktadır.⁵⁹

Celal Nuri, Edebiyat-ı Umumiye mecmuasında yazdığı makaleleri "Kara Tehlike" adlı kitapta toplamıştır. "Osmanlılardan Evvel" başlığını taşıyan makalesinde eski Türklerin "Secaya-yi Milliyesi" 'ni araştırmıştır. Ona göre tarih boyunca Türkler tarafından gerçekleştirilen akınlar sırasında insanlar kılıçtan geçirilmiş, servetler yağma edilerek medeniyet eserleri tahrip edilmiştir. Celal Nuri'nin bu düşünceleri devrin aydınları arasında şiddetli itirazlara yol açmış, mecmua yaklaşık iki ay kapattırılmıştır.⁶⁰

Celal Nuri İslam'da Teceddüdün Gerekliliği adlı makalesinde; İslam'ın gerilemesi Müslümanların İslam'dan yüz çevirmeleri, cehalet ve bilgisizliğe yönelmeleri, hurafelere dalmaları, istibdadı onaylamalarının sonucudur demektedir. Celal Nuri'ye göre; İslamiyet sadece bir din değil o aynı zamanda bir mezhep, bir kanun, bir ahlaki düstur, hükümet ve felsefe esaslarıdır. İslamiyet'te yapılması vacip olan en önemli ıslahat, ahlaki hükümler ile muamelatı ayırmaktır. Böylece dinin özüne yaklaşmak suretiyle dünyadaki yarıştta bir başarı elde edilebilir. Bundan başka bir çarenin olmadığını söyleyerek düşüncelerini ifade etmektedir.⁶¹

Celal Nuri, Türk dili ve edebiyatı ile ilgili makalelerin yanı sıra mecmua ve gazetelerde hikaye ve roman türünde eserler de kaleme almıştır. Hikayeleri kitap haline gelmemişse de Perviz, Ölmeyen, Merhume, Ahir Zaman adlı roman denemeleri

---

⁵⁸ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 245.

⁵⁹ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 236-237.

⁶⁰ R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 244.

⁶¹ F. Koca, **a. g. e.** , s. 70-82.

basılmıştır. Türkçemiz adlı kitabı ise İkdam Gazetesi ile Edebiyat-ı Umumiye mecmuasında yayımlanan konuyla ilgili makaleleri içine almaktadır.⁶²

Celal Nuri'nin İctihat dergisinde yayımlanan; Zamanın Değişmesi İle Hükümler Değişir, Emlak Kanunları, İğreti Kanunlar, Müslüman Türkler Kalkın Geciktiniz başlığı altında değişik konularda fikirlerini beyan ettiği makaleleri de bulunmaktadır.⁶³

3-İlmi Kişiliği

Celal, çocukluk devrinde “ firaset fışkıran cevval dimağıyla “ tuhaf oyunlar bulmakta neşeli, azimli, inatçı olmakla birlikte ebeveynine karşı samimi ve oyunlarında bile ciddi idi. Kabına sığmayan belki yaramaz fakat dersini çabuk öğrenen Celal, daha beş yaşında iken, hususi ders veren ihtiyar muallimine: “ Hoca Efendi, karalama yazacağımıza bana daha büyük ders gösteriniz. Ben artık çocuk değilim. “ demiş ve hocası her gün Celal'e iki sahife yazı yazdırmaktan vazgeçmiştir. Kitap merakı da bu dönemde başlayan Celal'in babasından dinlediği ilk hikayeler de 93 Harbi'ne aittir.⁶⁴

Zeki, çalışkan, aktif bir kişiliğe sahip olan Celal Nuri Bey, Galatasaray Sultanisi'nde okurken hocalarının dikkatini çekmiş bilhassa muallim Zihni ve Fevzi Efendiler gibi üstadların takdirlerini kazanmış ve parlak bir şekilde tahsilini tamamlamıştır.⁶⁵

Celal Nuri; çocukluk, öğrencilik ve meslek hayatına ilk atılma dönemlerinde kişilik olarak çevresinde dürüstlüğü ile tanınmış ve değişik kaynaklardan beslenirken farklı arayışlar içerisinde olmuştur. Şüphesiz onun böyle bir duruş sergilemesinde ailesinin kültür düzeyi ve doğal olarak içinde bulunduğu çevrenin büyük etkisi olmuştur.⁶⁶

Meşrutiyet sonrası toplumun aydın kesimlerinin büyük çoğunluğu tarafından gerekliliğine işaret edilen Garplılaştırma, ilk kez Abdullah Cevdet ve arkadaşları tarafından sistematize edildi. Toplumun batılılaşma isteği çeşitli yayın organları tarafından desteklendi fakat bu çeşit faaliyetlerin en önemli organı “ İctihat “ dergisi

---

⁶² R. Duymaz, **a. g. m.** , s. 244.

⁶³ H. Ziya Ülken, **a. g. e.** , s. 401.

⁶⁴ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 234.

⁶⁵ M. Akgün, **a. g. e.** , s. 345.

⁶⁶ N. Uyanık, **a. g. m.** , s. 236.

olmuştur. Abdullah Cevdet mevcut toplumsal yapının tamamen değiştirilmesi fikrini taşıyordu. Önemli toplumsal değişiklikler arzusunu ihtiva etmekle birlikte Celal Nuri Bey ve arkadaşlarının düşünceleri bu yapının tamamen değiştirilmesi fikrini içermemektedir. Bunu destekleyen en önemli kanıt Celal Nuri Bey'in medeniyeti teknik ve teknik olmayan medeniyet olarak ikiye ayırdıktan sonra bunlardan yalnızca birincisini Osmanlı toplumsal yapısına uygulanmasını savunmasıdır.⁶⁷

Celal Nuri, Abdullah Cevdet'in Avrupa'yı bizim hocamız olarak kabul ettiğini söyler. Ona göre Avrupa'dan biz ancak teknik bilgiler alabiliriz bu yönden batı bizim hocamız olabilir. Ama manevi hocalığa gelince onu asla ve kat'iyen biz kabul edemeyiz der.⁶⁸

B- CELAL NURİ'NİN İTTİHAD-I İSLAM ADLI ESERİNİN GENEL MUHTEVASI

Celal Nuri'nin İttihad-ı İslam adlı eseri 1331'de basılmış dört yüz iki sayfadan ibarettir. “ İslam'ın Mazisi, Hali, İstikbali “ alt başlığını taşıyan eserde, XX. Yüzyılın başlarında dünyada meydana gelen siyasi değişiklikler göz önünde bulundurularak Müslümanların geleceği ele alınmakta ve İslam birliği fikri tartışılmaktadır.⁶⁹ Celal Nuri, İslam'da Yenileşme Zarureti adlı yazılarında ve İttihad-ı İslam isimli bu kitabında fıkıh kurallarına uyararak her türlü düzeltmenin yapılabileceğini savunmaktadır.⁷⁰

Kitap, Araplarla Türkler arasında uyumsuzluk yarattığı gerekçesiyle emperyalist Avrupa'yı kınıyor, bir Müslüman birliği içinde Türklerle Araplar arasındaki özel ilişkiyi teşvik edecek Adem-i Merkeziyetçi önlemler alınmasını istiyordu. Avrupa emperyalizmine karşı Türk-Arap birliğini ısrarla savunan İttihad-ı İslam, 1920'de İttihad'ül – Müslimin (Müslümanların Birliği) adıyla Arapça'ya çevrilmiştir.⁷¹

Celal Nuri eserde özetle şunları belirtmektedir: “ İslam parçalanmaz birliktir. Meşveret ve Cumhuriyet esasına dayanır fakat bu esaslar sonradan bozulmuştur. Bunun sebebi Batı önündeki yenilişlerde endüstri medeniyeti ile hakiki medeniyeti

---

⁶⁷ Ş. Hanioglu, a. g. e. , s. 251.

⁶⁸ M. Akgün, a. g. e. , s. 375.

⁶⁹ M. Akgün, a. g. e. , s. 347. ; Recep Duymaz, a. g. m. , s. 244.

⁷⁰ H. Ziya Ülken, a. g. e. , s. 400.

⁷¹ H. Kayalı, a. g. e. , s. 159-231.

ayıramamak, ya Batıdan kaçmak yahut onun tam taklitçisi olarak ezilmektir. İslam'ın esası zamanın değişmesine göre hükümlerin değişmesini kabul etmek olduğu halde, icthad kapısı kapanmış ve her türlü değişme imkanı durdurulmuştur. Batıdan yalnız endüstri medeniyetini, onun metod ve tekniğini almalı, İslam'ın ruhuna sadık kalmalıdır. Bu da fıkıhın “ itikat “ ve “ muamelat “ ının ayrılması ile sağlanabilir. İtikatler İslam'ın değişmez temelleridir. Fakat muameleler zaman şartlarına göre değişirler. Eski silahlar, eski teknik, eski kılık terk edildiği gibi eski hukuki kaideler de yetmeyerek yenileştirilecektir. Bunun için icthad kapısını açmak ve fıkıhın gelişmesine imkan vermek gerekir.”⁷²

---

⁷² H. Ziya Ülken, **a. g. e.** , s. 405.

II. BÖLÜM

CELAL NURİ'NİN İTTİHAD-I İSLAM ADLI ESERİNE GÖRE İSLAM TOPLUMLARI VE AVRUPA

A- CELAL NURİ'NİN XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İSLAM ÜLKELERİ VE TOPLUMLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Celal Nuri, İttihad-ı İslam adlı eserinde İslam ülkeleri ve toplumlarını çeşitli başlıklar altında ele almıştır. İslam toplumlarını pek çok yönden değerlendirerek o günkü durumu yansıtmaya çalışmıştır. Biz de onun verdiği bilgileri ve yapmış olduğu değerlendirmeleri bazı başlıklar halinde vermeye çalışacağız. İlk önce Araplar, ikinci olarak Hint, Çin ve Malezya en sonda Türklerle ilgili görüşler işlenecektir.

1-Araplar

Celal Nuri, İttihad-ı İslam fikrinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için Arapça'nın yaygınlaştırılması fikrini benimsemektedir. Yazar, Hicaz meselesi üzerinde önemle durmakta ve bu toprakların korunmasını İslamiyet'in korunmasıyla bir saymaktadır. Araplar ve yaşadıkları bölgeler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu konudaki tespitleri aşağıda verilmiştir.

Arap hükümetlerinin inkırazından sonra Araplar her metbua tabi olmuşlardır. Bunlardan hiçbiri de Arap milletini yetiştirmeğe bakmamıştır. Araplar arasında da yakın zamana kadar seçim olamamıştır. Zavallı Arap evlatları değişik tabiyetler, hükümetler altında seciyesini bir miktar bozmuş, medeniyetini, geçmiş azametini unutmuş kalmıştır. Hükümetlerin islami esaslardan inhirafları Arapları istibdata boyun eğmeğe alıştırmıştı. Seçilmiş bir hükümetin tebeasının hasail ve huyları itibariyle mertliklerini muhafaza edememeleri doğal olduğundan, Araplar da tereddide yüz tutmuşlar ve biraz da fena hasletler peyda etmişlerdir.⁷³

---

⁷³ İttihad-ı İslam, İstanbul, 1331, s. 69

Bununla beraber Araplar hiçbir zaman milletlerini terk edecek bir vaziyette bulunmamışlardır. Araplıktan bugün çıkmış fert yoktur. Bilakis, Araplar hükümet oluşturmadıkları halde, komşu kavimleri Araplaştırmak gibi bir kabiliyet gösteriyorlar. Arap memleketlerine giden dili her ne olursa olsun Arapça öğreniyor. Halbuki Türk memleketlerine gelenler aramızda 20-30 sene kaldıkları halde, 20-30 Türkçe kelime öğrenemiyorlar.

Arap milletinin geçmişteki ihtişamı hala psikolojik bir tesir yapıyor. Araplık, Müslümanlık gibi silinmez bir renktir. Arapların faziletlikleri henüz mevcuttur. Dünyanın her yerinde Araplar şu an, nüfuzlarını icra ediyorlar. İslamiyet'in Araplara çok büyük faydası dokunmuştur. Bir Arap, İslam âleminin her neresinde olursa olsun şerif ve seyyit farz edilir.

Arap dilinin, İslamiyet'in resmi dil çeşitlerinden sayılması Arap milletinin de menfaat sebebi olmuştur. Bu sebeple Araplık Türklüğe de, Acemliğe de, Hintliğe de, ilh sonuna kadar girmiştir. Her Müslüman biraz da Araptır. Fransızca ve Fransızlık, İtalyanca ve İtalyanlık kalanları bunun üzerine kıyas et. Latince ve Romalılık içinde boğulduğu gibi, çeşitli İslam kavimleri Arapça ve Araplık içine dalmışlardır.⁷⁴

Çeşitli İslam kavimlerinin eğitim ve öğretim dili Arapça'dır. Her çeşit öğretimde de esas Kur'an'dır. Bundan başka Arapça'nın gayet zevkli, fevkalade ahenkli, adeta matematiksel bir dil olması, edebiyat geçmişinin önemi onun kadrini pek büyütüştür.

Maalesef, bugün Arapça'ya gerektiği gibi önem verilmiyor. Özellikle Osmanlı Hükümetinin ihmali hiçbir surette affedilmez. Türkçe, İslam âleminin siyasi dili ise Arapça da dini dilidir. Ve bu haysiyet ile bu lisanlar hilafet makamı ortasında özellikle himayeye mazhar olmalıdır.

Gerek Türkçe, gerek Arapça resmi korumaya muhtaçtır. Okullarımızda Arapça'nın tahsili zorunluysa da usullerin fenalığı, öğretmenlerin iktidarsızlığı sonucu bu derslerden hiçbir netice alınmıyor. Yine medreselerde yirmi sene diz çökerek tahsil gören ilim talebeleri dört satır Arapça yazamıyor. İslamımızın renginin muhafazası için mutlaka Arapça'yı pratik bir şekilde öğrenmeliyiz. Arapça, her müslümanın umumi dili olduğundan onun öğretimine lazım olduğu kadar önem vermekle mükellefiz.

---

⁷⁴ İttihad-ı İslam, s. 70.

Kendimizi Arapça'dan, Arap aleminden soyutlamak hatasına düşmemeliyiz.⁷⁵ Ancak Arapça'nın genelleştirilmesiyle, Müslümanlar birbirine daha fazla yaklaşacaklar. İslam kardeşliği bir dilin kardeşler arasında konuşulmasıyla hasıl olmuş olur.

Bunun gibi hükümet, Arapça edebi metinleri koruması altına almalıdır. Bunlar, kendisi için pek önemli bir alet mahiyetindedir.

Yahudi milliyetperverliğini canlandırmak maksadıyla kurulan "Siyonizm" her şeyden önce İbrani dilinin canlandırılmasını programına dahil ediyor. O halde bizim Arapça'yı unutmamızın kabul ve affedilmez bir hata olduğunu belirtiyor.

Arapça yalnız akçeler üzerinde veya dualarda eski, resmi bir dil olmakla kalmamalıdır. Her müslüman iki dilli olmalı, Türkçe veya Farsça ile beraber Arapça'yı da kendi dili gibi kabul edip alışmalıdır.

Arapların kesin bir istatistğini yapmak, zannediyorum ki mümkün değildir. herhalde pek zor ve masraflıdır. Hristiyan kaynakların hassasiyetine pek o kadar itimat edilemez. Araplar da Avrupai usuller ile istatistik yapmadıklarından onların ifadelerinden de bir şey çıkmaz. Bir de Arap ile sonradan Arap olanı ayırmak zordur.⁷⁶

Arapların çeşidi de farklıdır. Lehçeleri de birbirine uymaz. Bundan dolayı bu cihetlerin ayrıca uzun uzadıya incelenmesi gerekir. Kaç çeşit Arap vardır? Bunların birbirinden farkı nedir? Ahlak, adet, tabiatlar, mizaçlar, lehçeler, hisler ne derecelerde ayırılır? İşte araştırmak için geniş bir zemin. Değerli ipuçlarımıza bu bapta lazım olan açıklamaları vermediğimiz için üzgünüz. Bununla beraber bir istatistik tecrübesi yapacağız.

Arapların asıl kaynakları şüphesiz Hicaz topraklarıdır. Güneyde Yemen, Kuzeyde Suriye, bütün Arap Yarımadası, Irak Acemi (İran), Irak Arap'ı, bütün Kuzey Afrika, coğrafya itibarıyla Arap memleketini oluşturur. Bu geniş ülkede çoğunluğu Araptır. Ve istiklal kazanacak olsa muazzam bir imparatorluk tek düzen, tek vücut bir hakimiyet teşkil eder.

Hicaz Vilayeti'nin nüfusu bir milyon kadar olmalıdır. Yemen nüfusu Hüseyin Hilmi Paşa hazretlerinin sözüncüce altı, orada valilikte de bulunan Tefik Beyefendinin

---

⁷⁵ İttihad-ı İslam, s. 71.

⁷⁶ İttihad-ı İslam, s. 72.

fikirince üç milyondur. Asir, Aden ve İmam Yahya'ya tabi Sade ve Şihara vs ile İngiltere ve Türkiye arasında ihtilafı olan “Nevahe-i Tis'a “da (Dokuz nahiyeye) dahil olursa eskilerin “Bahtiyar Arabistan” dedikleri bu kıtanın nüfusu zannediyorum ki beş milyonu bulur.⁷⁷ Bundan başka Hazreti Mevt, Meskut, Umman, Bahreyn, Kuveyt, Gazze, Şimer, Rebil-Hali, Necd, vesairenin nüfusu beş milyonu pek fazla geçmiş zannındayım. Bu araziden Hicaz siyeseten Osmanlıya tabi ise de, Mekke Emirinin nüfuzu inkar mümkün değildir. İmar edilen her güzel yer her çeşit etkinin dışında, Osmanlı Hanedanına sadık, İngiltere ve Fransa'nın girişinden uzak, şerefli bir mevkide kalması başlıca ümidimizdir. Yüce hükümet bu yönü asla görmezlikten gelmemeli ve Hicaz meselesini önemli bir mesele kabul etmelidir. Çünkü Hicaz, bugün-yarın, bir sıkıntı olabilir. Hicaz Hattı da bir diğer meseledir. İngiltere bunun önemini düşürmeğe çalışır. Ve Akabe meselesini yalnız onun için meydana çıkarmıştır. Hicaz, güzel kullanma şartıyla, devlet için büyük bir kuvvettir. Kötü kullanma ile, maazallah, mevcut hazır saltanat ve hilafetin ve dolayısıyla İslamiyetin yıkımına sebep olabilir. Fas'da hilafetin sözcüleri olarak bulunan Sadat-ı İdrisiye'nin Fransa tabiyetine dahil olabildiklerini ve bunun fevkalade kötü bir misal teşkil ettiğini adamlarımız unutmamalıdır.⁷⁸

Mekke'nin mevkii naziktir. Hayatı diğerlerinin hayatına kıyas kabul etmez. Oradan bir şeyi beklemez. Orası beslenilmelidir. İngiltere, Aden Hinterlandı kabul ettiği Dokuz Nahiyeye'nin şeyhlerine hükümdar muamelesi yapıyor. Biz bunlara ve sairlerine Prens muamelesi yapmazsak elbette yerimizi en fazla lütufkar olanlar alır. Zaten İngiltere hükümeti –en çok İslam tebaasına sahip bir devlet olmak itibarıyla- oralarda pek basiretli davranıyor. Arabistan, Şebe yarımadasını adeta muhasara altında bulunduruyor. Süveyş ve Tur-i Sina gerçekte el altındadır. Tur'un idaresi, Mısır'da, İçişleri Bakanlığından alınıp İngiliz Reisi olan Cihadiye Bakanlığına bağlanmıştır. Kablolar kendilerindir. Şab Denizi'nin çıktığı yerin mülkü Yemenlilerindir. Pirim Adası- ki Babü'l-Mendeb'in ortasındadır-hüküm altındadır. Aden günden güne bir zeytinyağı damlası gibi genişliyor. Orası dünyanın en önemli noktaları arasına girmiştir. Oradan İngiltere'nin hedefi Yemen'dir. Yemen, İngiltere sayesinde tamamen silahlandırılmıştır. Hazarat-ı Mut, Büyük Britanya'nın teftişi altındadır. Kıyılarıdaki

---

⁷⁷ İttihad-ı İslam, s. 73.

⁷⁸ İttihad-ı İslam, s. 74.

Kuryan, Muryan Adaları uzaktaki Sakatra Adası Karşındaki İngiliz Somali, yani Berbere de kendisinindir.⁷⁹

Bahr-i Fars'a gelince: Orada İngiltere tam bir serbestlikle sözünü geçiriyor. Bu denizde güvenlik görevi, Kablo Kanarlar, ticaret, kılavuzluk hep İngiltere'nindir. Bahreyn Adası ise bir müddet önce her nasılsa bizden İngiltere'nin tabiyetine geçmiştir. Mütevazi Acem Sahili, Rusya ile olan uyuşmazlık üzerine İngiltere nüfuz bölgesini teşkil eder.

İngiltere, Akabe meselesiyle Hicaz Hattı'nı, ehemmiyetten iskat etmek istediği gibi Kuveyt meselesiyle de Bağdat Hattı'nı tahrip etmek istemiştir. Onun için Kuveyt ve belki daha öteleleri el-Katar ve saire İngiliz resmi entrikasının meşru mülkü addettiği mıntıkadır.

İngiltere'nin mülkümüzden bu yerlerde resmen gözü vardır. Bunu iyice bilmemiz lazımdır. Zannederim ki, büyük devletlerin dışındakiler ile İngiltere'nin gizlice imzaladığı anlaşmalar gereğince- zamanında İngiliz ve Fransız antlaşmalarıyla Trablus İtalya'ya bırakıldığı gibi- buralar da İngiltere'ye bırakılmıştır.

Muskat'ta da Fransız nüfuzu geçerlidir. Burası Fransa kaçakçılarının devletlerinin himaye ettiği resmi bir deposudur.⁸⁰ Oradan olanca silah ve diğer yasak şeyler serbestçe Arap memleketlerine geçiyor. Kızıl Deniz'de, Kumran ve Fursan Adaları'nın mevkileri de müşkildir.

Asirde İdrisi'nin nüfuzu geçer. İtalya savaşından beri maalesef Asir bir ehemmiyet peyda etmiştir. Hicaz'a yakın olmak itibarıyla Asir meselesi son derece önemlidir. Yemen'in şekli endişeyi gerektirir. İmam ile yapılan anlaşma zannederim ki, orada huzurumuzu karşılansın. Seyyit Yahya, kanuna göre yazılmış bir sözleşme müstakil bir emir kabul ediyor ve kendisinin Yemen vilayetinde nüfuzu tasdik kılınıyor. İstikbalden dolayı bu İmam yarın veya bir gün İngiltere, Fransa veya İtalya ile bir sözleşme imzalarsa, yahut bu devletlerden biri müstakil olan bu devlete saldırı küstahlığında bulunursa iş, hukuk devleti nokta-i nazarından ne olacak? Araştır.

Celal Nuri Yemen hakkında da görüşlerini belirtmektedir. Yemen'deki Zeydilik mezhebinin etkisi üzerinde durmuştur. Zeydilik, Şia'nın ehli sünnete en yakın ve en

---

⁷⁹ İttihad-ı İslam, s. 75.

⁸⁰ İttihad-ı İslam, s. 76.

ılımlı koludur. Yemen'in tarihine kısaca bakacak olursak; Osmanlılar'ın Mısır'ı fethederek Arap yarımadasının hakimiyetini ele geçirmelerinin sonucu olarak Yemen'inde ele geçirilmesi cihangir bir devletin tabii gelişmesi idi. XIX. Yüzyılda Arabistan yarım adasında İngiliz ve Fransız etkisinin artması üzerine Türk hükümeti Yemen'le yeniden ilgilenmeye başladı ve 1872'de San'a'yı aldı. Celal Nuri'nin de belirttiği gibi Zeydilerin lideri İmam Yahya İngiliz çıkarlarına alet olup 1905'te San'a'yı yine ele geçirdi. İmam Yahya liderliğindeki Zeydiler'e karşı önce Alı Rıza Paşa sonra Fevzi Çakmak Paşa Yemen'e gönderildi. San'a'yı geri aldıysa da İmam Yahya kurtuldu. İttihad ve Terakki hükümeti zamanında yapılan antlaşma gereği bazı bölgelere özerklik hakkı tanındı. Ancak I. Dünya Savaşı sonunda Yemen bağımsızlığını ilan etti. Bölgede ki son Türk askerleri de İngilizler tarafından esir alındı. Yıllarca süren iktidar mücadeleleri ve iç karışıklıklar neticesinde XX. Yüzyılın ikinci yarısında Kralcılar ve Cumhuriyetçiler arasında başlayan iktidar mücadelesini Cumhuriyetçiler kazandı.⁸¹ Yazarın bu konuda ki tespitleri şöyledir:

Yemen'de Zeydi Mezhebi hilafet nokta-i nazarından bir madde-i muaddıla teşkil eder. Çünkü, Zeydi Mezhebi gereğince Osmanlıların hilafeti güvenilir değildir. İçerdeki İbn Reşit, İbn Suud ve sair amirlerin tabiyetine girmesi veya cezbetmesi varlığımız itibarıyla kötüdür.⁸²

Bu hususta kullanılmazsa buraları er geç Kuveyt gibi İngiltere himayesine girer. Yine er geç Halep veya Musul vilayetleri sınırında da İngiltere ile komşu oluruz. İngiltere'nin ne gibi usullerle araştırma ve faydasız sebeplerle müstemleke ve sömürgeler peyda ettiğini pekala biliyoruz. Onun için dikkatli davranmalıyız. Tekrar edelim: Büyük-Britanya, Kabe-i Muazzamayı bundan dolayı İslam hilafetini ve dolayısıyla Osmanlı saltanatını muhasara altına almıştır. Bugün İngiltere politikası açıktan açığa aleyhimizdedir. Rusya ile anlaşması sonucu olarak bu hükümet bugün-tekerrar tekrar söylediğim üzere Lord Bisko Nesfild'in nazariyesini terk etmiş, varlığımıza taraftar olmak mevkiinden çoktan çıkmıştır. Rusya bizim hissettiğimize karşı ne vaziyetle bulunuyorsa İngiltere ve her ikisinin uydusu olan Fransa da bu mevkidedir.

---

⁸¹ Komisyon, **Büyük İslam Tarihi**, C. XIII, s.467-471

⁸² İttihad-ı İslam, s. 77.

Suriye’yi -yanılmıyorsam- sığınmak üzere İngiltere, Fransa’ya bırakıyor. Maalesef Fransız misyonerleri onlara mümaşatı cana minnet bilen Suriye Hıristiyanları bu mübarek kıtayı bozmuşlardır. Ahlak, Suriye’de pek fazla düşmüştür.⁸³ İslam’ın manevi kuvveti olmasa Şam, Beyrut, Lübnan kadar bozulacak idi. Lübnan muazzam bir cebel-i fitnedir. Hele liman sahibi olması bu eyaleti Fransa’ya bütünüyle bağlamıştır. Fransa kemal keremi ile Suriye’yi Tunuslaştırmak arzusundadır. Aşağı yukarı o civarda zemini de müsait buluyor. Fransızlık, Suriye’ye pek fazla tesir etmiştir. Devletimizin bu Arap meselesi ile biraz daha uğraşmasını candan istirham ederim.

Beyrut, Suriye (Şam) kısmen Halep vilayetleri ile Cebel-i Lübnan ve civarını coğrafya itibarıyla Suriye addediyoruz. Buralarda üç buçuk milyon kadar Arap, oturuyor olsa gerektir. Hıristiyan Arapların, Arap ailesine daha fazla yaklaştırılması ve bunların Frenk politikasına pek o kadar terk edilmemeleri, ahlaklarının temizlenmesi cidden arzu edilir.

Avrupalılar ele geçirme ve etkili olma politikasında bunları arzu ettikleri gibi kullanıyorlar. Bunlar da aldıkları misyoner ve papaz terbiyesi ile Suriye’nin istiklaline ve muhtariyetine taraftar bulunuyorlar. Çünkü Suriye, bizden siyaseten veya idareten ayrılacak ve bağımsız eyalet veya devlet teşkil edecek olursa, onlar diğer müslüman Suriye’lilere oranla güya daha ilerlemiş olduklarından memuriyetlere kolaylıkla geçebileceklerini umuyorlar.⁸⁴

Onun içindir ki bunlar devletimize sadakatsizlikle Müslümanları tahrik ederek istiklal fikirlerini yayıyorlar. Arap hilafeti meselesini de çıkaran bunlardır. Suriyeliler iyi bilmelidirler ki, memleketleri bizden ayrılırsa müstakil olmaz. Bir ikinci Fas veya Cezayir olur.

Suriyeli Hıristiyanların kulağı delik küçük topluluğu Kıptilerin Mısır’da oynadıkları rolü oynamak istiyorlar. Gerçekten Mısır’da Kıptiler, ahalinin yüzde beşini oluşturdukları halde memuriyetlerin çoğunu işgal ediyorlar.

Filistin’de memleketin aslı Araptır. Filistin bizim itibarımızca Kudüs Sancağıyla ona hem yakın olan kazalar Nablus ve sairededir. Nüfusu yarım milyon olsa gerektir. Burası çeşitli ve aşırı istekli yabancı ve İsrailin cilvegahıdır. Filistin,

---

⁸³ İttihad-ı İslam, s. 78.

⁸⁴ İttihad-ı İslam, s. 79.

Hristiyanlığın da mukaddes toprakları olduğundan uluslar arası bir mahiyete sahiptir. Ve bu beynelmilel önemi bir dereceye kadar Osmanlı idaresi altında bulunmasına sebep oluyor. Her çeşit fesat, fitne, entrika, desise Filistin’de mubahtır. Her din, mezhep, devlet, misyon hatta her fırka mübarek yerlerde rekabete koyulmuşlardır.⁸⁵

Şu son zamanlarda Beni İsrail de Filistin topraklarında yerleşmek istiyor. Siyonizmin esas milliyet perveranesi budur. Bu cihetler önemli birer yer teşkil ederse de pek o kadar sadrımıza dahil olmadığından şimdilik detaylı açıklamalardan vazgeçildi. Üçüncü Osmanlı-Arap kümesi iki nehir arası veya Irak dediğimiz Basra, Bağdat, Musul vilayetlerinde ve Mardin zur sancaklarında sakindir. Bura umumi halkının miktarını iki buçuk milyon ve sırf Arap olanları iki milyon tahmin ediyoruz.

Celal Nuri’nin 1912’li yıllarda yapmış olduğu tespit günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. 21. yüzyılda İsrail hala Filistin topraklarını ele geçirmek için mücadele etmekte ve bu da birçok insanın hayatına mal olmaktadır. Bunun en önemli nedeni Celal Nuri’nin de belirtmiş olduğu gibi Filistin topraklarının Yahudilerce kutsal sayılıp uluslar arası bir öneme sahip olmasıdır.

Basra, iktisaden İngiltere’nin nüfuzu altındadır. Bu nüfuz Bağdat’a kadar gidiyor. Irak halkı içinde bir miktar Kürt, biraz da Türk vardır. Arapların az bir kısmı eski ve yeni değişik hristiyan kiliselere bağlıdır. Bağdat’ta bir miktar Yahudi de vardır. İran’da yaşayan ve yaklaşık yarım milyon civarında bulunan Arabistan ahalisini de unutmayalım.

Asya’da var olan Arapların bir cetvelini ilerde arz ediyoruz: (Bütün hesapların yaklaşık olduğu unutulmasın)⁸⁶

Hicaz vilayeti: 1. 000. 000

Yemen, Bağımsız Yemen, Asir, Dokuz Nahiye, Aden: 5. 000. 000

Toplam: 6. 000. 000

Toplam tutar: 6. 000. 000

Umman, Muskat, Bahreyn, Hazarat-ı Mut, Necid, Kuveyt, Rebiü’l-Hali, Anze, Şimer, ilh. : 5. 000. 000

---

⁸⁵ İttihad-ı İslam, s. 80.

⁸⁶ İttihad-ı İslam, s. 81.

Suriye: 3. 500. 000

Filistin: 500. 000

Arap Irakı: 2. 000. 000

Batı Asya'da yaşayanlar Arap evlatları: 17. 500. 000

Bu on yedi buçuk milyonun yaklaşık bir milyonu Gayri Müslim'dir. Ve diğer bir milyonu ve belki biraz daha fazlası Zeydidir. Dürziler ve Mütevaliler pek önemsiz bir toplam oluşturur.

İki buçuk milyon bu toplamdan çıkarılırsa Asya'da on beş milyon Sünni Arap mevcuttur.⁸⁷ Bunların en azından on iki milyonu Osmanlı tabiyetindedir. İlerleme itibarıyla bu on beş milyon nüfus arasında şiddetli farklar görülüyor. Suriye'de pek ilerlemiş Araplar olduğu halde, Şam ile Irak arasında dolaşan kabileler halkı pek o kadar medeni adamlar sayılamaz.

Bunun gibi ahlak ve adetçe de bu milyonlar arasında bütünüyle zıtlık vardır. Dil hususundaki farkları, hele telaffuz itibarıyla olan uygunsuzlukları da unutmamamız gerekir.

Geçelim Afrika'ya:

Afrika, İslam ehlinin çoğunlukla yaşadığı kısımdır. Oran yönünden nüfusu daha kesin malumumuzdur:

Mısır (yabancıları hesaba katmıyoruz): 12. 500. 000

Sudan Mısır: 5. 000. 000

Batı Trablus, Bingazi: 1. 000. 000

Tunus (Keza yabancılar hariç): 1. 500. 000

Cezayir (Keza): 5. 000. 000

Fas (Pek yaklaşık): 10. 000. 000

Büyük Sahra: 5. 000. 000

Fransa Sudanı: 15. 000. 000

---

⁸⁷ İttihad-ı İslam, s. 82.

Senegal vesaire, Orta Sudan, Vadai, Bagirmi vesaire: 60. 000. 000

Toplam: 60. 000. 00088

Liberya Cumhuriyeti: 500. 000

İngiliz Sudanı, Nijer vs.: 8. 000. 000

Almanya'nın Doğu Kamerun sömürgeleri: 2. 500. 000

Kongo, Kap, Mozambik, Madagaskar, Alman Doğu Afrika sömürgesi, Zengibar:
3. 000. 000

İngiliz Doğu Afrika sömürgesi, Uganda v. s. : 2. 500. 000

Habeşistan ve Eritre v. s. : 2. 500. 000

Toplam: 79. 000. 000

Bu ahalinin pek büyük ve önemli kısmı Arap veya müstarebtir. Bu sonuncuların ise Araptan farkı yoktur. Renkleri siyah olanlar bile dil ve his itibarıyla büyük Arap ailesine dahil olmuşlardır. Bunlar Habeşistan'da, Senegal, Gambia, Seyereleune, Liberya Cumhuriyeti, Kongo, Güney Afrika Doğu Alman Sömürgesi, İngiltere sömürgesi, Madagaskar, Karanlık Orta Afrika ve Fransız sömürgesi Batı Afrika'da kısacası bu mazlum kıtanın her tarafında yaşamaktadırlar.⁸⁹ Binaenaleyh sunulduğu şekilde Afrika'da, abartısız seksen milyon müslüman vardır. Bunların-yukarıda açıkladık- çoğunluğu Arap'tır.

Bu ahalinin ne miktarı, hangi devletlerin tabiiyeti altında olduğunu kesin olarak ifade edemeyiz. Cezayir ve Tunus'tan başka Fransa sömürgesinde bunun gibi İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika sömürgelerinde nüfus yazılmamıştır. İstatistik cetvellerde bulunan rakamlar hep kendince ve tahminidir. Bu Müslümanlar da ilerleme itibarıyla büyük zıtlıklar gösterir. Mısır'da pek ileri Araplar olduğu halde hatt-ı istiva üzerlerinde belki vahşi Müslümanlar da vardır.

Mısır'ın siyasi durumu garip değil pek tuhaftır. Burası kamu hukuku ve devletler hukuku noktasından Mösyö Kuşrinin pek önemli olan eserinde açıkça gösterildiği ve ispat edildiği üzere Osmanlı Devleti'nin bir vilayetinden başka bir şey

---

⁸⁸ İttihad-ı İslam, s. 83. .

⁸⁹ İttihad-ı İslam, s. 84.

değildir. Mısır seçkin bir eyalet değil, hödük mümtaz bir memurdur. Kamu hukuku itibariyle asla bir hükümdarlık sıfatı yoktur. Orta yetkilere sahip irsi bir validir.⁹⁰

İngiltere-ki gerçekten Mısır'a hakimdir orada bir hakka sahip değildir. Bu devlet maddeten Mısır'ı istila etmiş iken gariptir ki hiçbir şekilde hak iddia etmemiştir. Kısacası Mısır sözde Osmanlı Padişahının bir vilayeti yine sözde hödük bir ülkesi fiilen ise İngiltere'nin bir sömürgesidir. Devletlerin en fazla nüfuzu geçerli olan yerlerden biri Mısır'dır. Mısır'ın idaresi pederane olmaktan pek uzaktır. Mısır ülkesi, hazinesi Avrupa'ya rehin olduğu gibi, orada özel emlak da önemli bir kısmı rehin olmak üzere bankaların elindedir. Hükümet ise İngiltere tarafından bir şekilde haciz edilmiştir. Bunun gibi bütün hükümet Mısır hattında kapitülâsyon hukukundan yararlanmaktadır. Mısır, ahalisinden başka herkesindir. İngiliz korumasının en fazla dikkat ettiği şey yerlilerin intibahına meydan verilmemesidir. Onun için hükümet denetlediği umumi bilgileri berbat ediyor. Millete göz açtırmıyor. Milli fırkaları üzüyor, serbest olanları örfi icraat ile elde ediyor.⁹¹ İnsanların para merakını pekiyi bildiğinden İngiltere hükümeti bencillik ve onları kazanç hususunda son derecede serbest bırakmıştır. Fakat buna karşılık ellerinden var olan nüfuzu ve iktidarı almıştır. Bir memleketin faziletli amiri ile meşru kuvvetleri iştirak ederse artık oradan ne beklenir? Onun için Mısır günden güne eziliyor. Zahirde biraz rahatlık görülüyorsa da yapılan şeyler hep Frenklerin nam ve hesabınadır. Mısır'ın üst tabakası ki Arap olmaktan pek uzaktır- memleketin başına konmuş cezadır. Hiç durmadan kanını emiyor.

Çok şükür ki, ahalinin gözü-bu son zamanlarda bu baskı sonucu olarak açılmıştır. Milli hareket Mısır'da cidden başlamıştır. Yeni Mısır Avrupa'yı, onun hikmet ve yükselme sırrı olan usul ve kanunlarını görüyor ve Avrupalı bir kafa ile çalışmağa başlıyor. Mısır'da en fazla endişeye sebep olan şey ahalinin seciyesizliğidir.

İttihat-ı İslam ve Mısır'ın ürettiği fikirleri ki günden güne Mısır'da yerleşmektedir- zannederiz ki, seciyyenin tekrar çıkmasına sebep olur. Mısır'ın bu yüksek sınıfından hiçbir ümidimiz yoktur. Bütün emellerimiz ahaliye bağlanmıştır.⁹²

Bu ahali ise hilafet ve saltanata son derecede sadıktır. Sadık olmayan yoktur. Tek tük muhalif varsa onlar da İngilizlerin kendilerinin acenteleridir. İngiltere kendi

---

⁹⁰ İttihad-ı İslam, s. 85.

⁹¹ İttihad-ı İslam, s. 86.

⁹² İttihad-ı İslam, s. 87.

makamlarının uzun emellerini de destekliyor. Onun içindir ki, Kahire’de var olan fitne ve fesat daimi bir surette yanıyor.

Kiptiler Mısır’ın başına bir beladır. Bunun gibi yabancılar bu mübarek hattı kemiriyor. Bütün Mısır yabancılar için çalışıyor. İngiltere hükümeti Mısır’ı insanlık alametlerine pek aykırı bir şekilde idare etmektedir. İngiltere’nin Mısır’daki bütün acenteleri rüşvet alan, müsrif, bencil ve aşağı adamlardır. Bunlar Mısır’ı bir çiftlik kabul ediyorlar. İslamiyet Mısır’da her gün mağdur oluyor. Yüksek tabaka bol maaşlara, güzel işlere, rüşvetlere pek alışmış olduğundan İngiltere’nin isteklerine göz yumuyor.

Tekrar edelim: Mısır’ın yüksek tabakasından ileri gelenlerinden hayır yoktur. Mısır’ı meydana çıkaracak ve İngiltere’nin gelecekte bir meşguliyet veya zaafından istifade edecek ahalisidir. Zaten diğerleri istilacı ve çapulcudan başka bir şey değildir.⁹³

Celal Nuri’nin de belirttiği gibi Avrupalı devletlerin Mısır’a müdahaleleri 1833-1840’lı yıllara dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak Mısır, Avrupa’ya özellikle İngiltere’ye bağlı bir duruma düştü ve Fransa’nın sadık bir dostu olarak kaldı. Abbas Paşa’nın idare yıllarının dışındaki dönemlerde Mısır Avrupalılaşmaya çalıştı. Avrupa’nın Mısır’a mali kolaylıklar göstermesi de bu gayretleri artırdı. Çok geçmeden Avrupalı simsarlar mukavelelere uymadığı gerekçesiyle Mısır hükümetinden büyük tazminat aldılar. Hisse senetlerinin büyük bir kısmı Fransızların, geri kalan İngilizlerindi. 1876’dan sonra bu devletler Mısır’ın gelir giderlerini denetlemeye başladılar. Hükümet de taahhütlerini yerine getirmek için halka ağır vergiler koyunca milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkmasına neden oldu.⁹⁴ Mısır’ın tam anlamıyla İngiltere’nin egemenliğine girmesi I. Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir. İngiltere 18 Aralık 1914’de Mısır’ı kendine bağlı bir duruma getirdi.⁹⁵

1. Dünya Savaşı sonrası Wilson ilkelerine dayanan Mısır milliyetçileri “Mısır, Mısırlılarındır” esprisi ile siyasi bağımsızlık istemeye başladılar. Sonunda İngiltere hükümeti Mısır’da bağımsız bir devlet kurulduğunu açıkladı. (28 Şubat 1922)⁹⁶

---

⁹³ İttihad-ı İslam, s. 88.

⁹⁴ Komisyon, **Büyük İslam Tarihi**, C. XIII, İstanbul, 1993, s. 305

⁹⁵ Fahir, Armaoğlu, **20. yüzyıl Siyasi Tarihi**, C. I, Ankara, 1992, s.204

⁹⁶ Komisyon, **Büyük İslam Tarihi**, C. XIII, İstanbul, 1993, s. 306

Yazar Kuzey Afrika ülkelerinden olan Cezayir ve Tunus hakkında da çeşitli bilgiler vermektedir. Her iki ülke de Fransa sömürgesinde uzun yıllar kalmıştır. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını nasıl elde ettiklerini bakacak olursak; I. Dünya Savaşı sonrasında diğer sömürge ülkelerde olduğu gibi Cezayir’de de milliyetçilik akımı ve emperyalizme karşı İslami direniş hareketleri güç kazanmaya başladı. 1 Temmuz 1962’de yapılan referandum sonucunda Cezayir’deki 132 yıllık Fransız varlığı son buldu ve bağımsızlığını kazandı. Cezayir istiklal savaşında 300 bin Müslüman Cezayirli ve 10 bin Fransız hayatını yitirmiştir.

Tunus ise jeopolitik konumu itibariyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Süveys Kanalı ve Cebelitarık Boğazı’na göre orta yerde bulunması onun önemini artırmıştır. Bundan dolayı Tunus da Cezayir gibi uzun yıllar Fransız sömürgesinde kalmıştır. Yıllarca süren mücadeleler sonucu 20 Mart 1956’da Tunus bağımsızlığına kavuşmuştur.⁹⁷

Müellifimiz İttihad-ı İslam eserinde bu ülkelerle ilgili çeşitli bilgiler vermektedir.

Kuzey Afrika yahut Küçük Afrika- bir bütünlük teşkil eder. Bu kıta Bingazi, Trablus, Tunus, Cezayir, ve Fas’tan ibarettir. Maalesef bugün Latinlerin idaresi altında bulunuyor. Şöyle ki: Bingazi ve Batı Trablus İtalya’nın, Libya sömürgesini, Tunus, Fransa’nın Tunus imareti himayesini, Cezayir aynı hükümetin Aljeri sömürgesini, Fas, yine bu devletin Fas himayesi imparatorluğunu teşkil eder. Fas’ın kuzeyi bilindiği gibi İspanya’nın nüfuz alanıdır. Bundan başka İspanya Hükümeti Fas’ın kuzeyinde Meliyle, Sebte ve bir iki noktayı eskiden beri işgal ediyordu. Kuzey Afrika’da Hristiyan olmak üzere tek tük Fransız, onlardan biraz fazla Maltalı ve İtalyan, bir miktarda İspanyol vardır. İspanyol ve Fransızların, Cezayir taraflarında dilleri de biraz bozulmuş ve bundan başka bir lehçe hasıl olmuştur. Bu havalide birazcık da Yahudi bulunduğunu unutmayalım.

Arapların içinde en çalışkan, gayretli, zeki unsur, eski fatihlerin reislerin neslinden gelme Türklerdir. Demek oluyor ki, Kuzey Afrika’da da bugün Türkler en önemli mevkidedirler. Bunlar Türk olmak itibariyle Afrika’da asaletli rütbeye sahiptirler. İsimlerinden, şekillerinden Türklükleri anlaşılıyor. Maalesef dillerini

---

⁹⁷ Komisyon, Büyük İslam Tarihi, C. XIII s. 79-80, 422-423

kaybetmişlerdir. Bütün Kuzey Afrika'da Türk, en soyu temiz bir millet olarak kabul edilir.⁹⁸ Bunların hepsi Türkperesttir. Zat-i şahane-i ammenin göz nurudur. Tunus'da halife adına hutbe okunur. Cezayir'de maalesef Fransa buna izin vermiyor. Fas'da ise, İdrisiler, hilafet iddia ediyorlar. Mağribiler sünni mezhep olduklarından dolayı Osmanlı hükümetini tanımıyorlar.

İslam'ın bir kısmı Berberi'dir. Fransızlar, Berberiler ile Araplar arasına nifak tohumu saçmak, yeni bir Berberi dili, milliyeti ortaya çıkarmak istiyorlar. Halbuki Berberilik bundan birçok asır önce Araplığa karışmış, onunla bir bütünlük teşkil etmiştir. Fransa'nın bu bozukluğu ve özellikle Fas Sultanını halife olmak üzere tayin etmek istemesi bizim açımızdan çok önemlidir. Cerbe Adası'nda ve Afrika'nın bazı cihetlerinde bir miktar Rafizi de vardır. Fakat bunlarla olan ihtilaf pek önemli değildir.

Tarikatların, Kadirilerin, Senusilerin, Şazelilerin, Ticanilerin ve daha 70 kadar tarikatı, Afrika ve özellikle Kuzey Afrika'da önemli mevkileri vardır. Halk bu tarikatlara pek gönül bağlamışlardır.⁹⁹ Bütün Büyük Sahra, Sudan, Hatt-ı İstiva (Ekvator hattı), Atlas Okyanusu sahilleri, mazlum Afrika şeyhlerin elindedir. Afrikalılar her şeyden önce bunları tanır. Bunlardan bir kısmı Hıristiyan hükümetinin himayesine, bir diğer kısmı ise düşmanlığına maruzdur. Hele Batı Afrika Fransız sömürgesinde şeyhler serseri kanunlarına göre derhal hapsediliyor. Sahra'da, Fizan'da, Sudan'da Senusilerin birkaç milyon tebaası, merkezleri, bütün hat boyunca noktaları, memurları vardır. Tarikatların İttihat-ı İslam noktasından ehemmiyetleri fevkalade olup kendilerinin güzel bir şekilde idare edilmesi cidden arzu olunur.

Kuzey Afrika'nın en ilerlemiş, en temiz tarafı Tunus'tur. Tunus, Mısır'da İngilizlerin idaresiyle kıyaslanamayacak derecede Fransızlar tarafından yolsuzlukla idare ediliyor. Bütün vergiyi veren, çalışan, çabalayan Araplardır. Fransızlar ve sair yabancılar ise efendidir. Tunus Beyi ve hanedanı asla güvenilir değildir. Siyasi ve mali yolsuzluğun her çeşidine bu beylikte bol bol misaller bulunabilir. Şurasını söyleyelim ki, Fransız idaresi İngiliz idaresine ve hatta Rus idaresine oranla pek zalimane dir.

---

⁹⁸ İttihad-ı İslam, s. 89.

⁹⁹ İttihad-ı İslam, s. 90.

Fransız bakış açısına göre halk, eziyet edilmesi mübah bir hayvandır. Fransızlar asla sömürgeci değildirler.¹⁰⁰

Fransa'nın İslami sömürgelerinde rüşvet, yediği adilikler, vahşetler, hoppalıklar dille tarif olunamaz. Fransa'da bu kadar hürriyetperver, eşitlik isteyen görünen 1789 inkılabı ile hürriyet ve meşrutiyet esaslarını yücelten Fransızlar, Avrupa haricinde, maalesef adeta esircidirler. Fransa'da kötü olarak addedilen huylar, hariçte fazilettir. Arapların vatanperverliği bir hatadır. Onların dini ve milli hisleri bir ayaklanma ve isyan teşkil eder. Siyasi hukuklarının olması şöyle dursun zavallı Arapların hayat ve mülk hukukları bile yoktur. Arazileri daima istimlak ediliyor. Kendileri efendilik mertebesinde uşaklık derecesine iniyor. Müslümanları, Hristiyanları muhakeme edecek heyetler ve kanunları ayırıyor. Ehli İslam'ın belediye hukuku bile yoktur. Cezayir, Tunus'tan daha mazlumdur ve mazlumiyeti daha eskidir. Fransa sömürgesinde Maltalılar ve İtalyanlar doğal olarak Müslümanların üstündedir. Cezayir'de (Tunus'ta değil) Yahudilere bile Fransızlık hukuku verildiği halde Müslümanlar daima zayıf bulunduruluyor.¹⁰¹

Fransa'nın amacı günden güne Müslümanları Sahra'ya doğru sürmektir. Fransızlar vatanlarını müdafaa ederlerse Elzaslılar, Fransızlık hissiyatını gösterirlerse onların bu hareketi yüce gönüllülükçe, kahramanca oluyor. Zavallı Müslümanlar kazara bir vatanperverlik gösterecekler hemen vahşi ve barbar lakabını hak ediyorlar. Gariptir ki, Amerika'nın hürriyeti elde etmesi için kan döken, Ruşenbo ve Lafayet gibi en gözde kumandanlarını gönderen Fransa, papazlar ile ilgiyi kesen Fransa Cumhuriyeti, Afrika'da zulüm ve yolsuzluk taraftarı, taassup eden gaddar bir Fransa'dır. Bu Fransa'nın hürriyetperver, alicenap eski Fransa ile asla ilgisi yoktur ve olamaz. Cumhuriyet için sömürgecilik politikası büyük bir ayıptır.

Tunus'un İslam ehli, Cezayir halkı gibi cidden seciye sahibidir. Yeni yetişenler ise pek güzel yetişiyor. Yalnız Cezayir'de havas az, Tunus'da oranla fazladır. Kardinal La Vijeri öksüz İslamiyeti terbiye ile Hristiyanlığı oralarda genelleştirme teşebbüsünde bulunmuştu. Bu teşebbüsler dehşetli bir başarısızlıkla sonuçlandı. Bu ve daha bunun gibi çoğaltılması mümkün örnekler bize gösteriyor ki, Afrika'nın kuzeyindeki müslüman halkın maneviyatı fevkaladedir. Bu millet pek açığöz, namuslu, metanetli,

---

¹⁰⁰ İttihad-ı İslam, s. 91.

¹⁰¹ İttihad-ı İslam, s. 92.

cesur ve yiğittir. Türk ve Berberi kanı Araplara karışmış ve meydana gelen karışımdan güzel bir ırk çıkmıştır.¹⁰²

Fransa'nın nüfusu kendisine yeterli gelmediğinden Afrika'ya muhacir gönderemiyor. Bu ülkeler Fransa'ya tabi olduğundan İtalya muhacirleri de eskisi gibi oralara rahatlıkla giremiyor. Gelecekte zannedirim ki, Cezayir, Tunus ve Fas'ta İslam nüfusu pek fazla artacak ve Hristiyanların sayısı ve oranı inecektir. Oradaki İslam ehli yavaş yavaş fakat esaslı bir surette Avrupa medeniyetini görüyor, ve orada o medeniyeti aktarma fikirleri uyanıyor.

Bunun üzerine gelecekte-yakın bir gelecekte- Mısır dahi dahil olduğu halde değişmez, tek ırk, tek lisan bir İslam hükümetinin Umman sahilinden Atlas Okyanusu sahiline kadar uzanacağını tahmin edersek pek o kadar yanılmayız.

Ancak Celal Nuri'nin ileri sürdüğü bu fikir günümüzde ortaya çıkmamıştır. Adı geçen ülkeler kendi başlarına varlıklarını sürdürmektedirler. Herhangi bir İslam hükümetinin oluşturulması söz konusu değildir.

Fas, dindar fakat geleceği parlak bir ülkedir. Fransa bu imparatorluğu gerçekten zaptetmek için hayli eziyet çekecektir. Bundan oranın uyanmasına sebep olacak bir takım haletin hudus bulacağına itimadımız eksiksiz olmalıdır. Ancak ecnebi tabiiyetinde, ecnebi zulmüne maruz kalarak bazı milletler milliyetlerini daha iyi anlıyor.¹⁰³ Lehistan bölünmeden önce dahili karışıklıklara maruz idi. Ondan sonradır ki milliyetini anladı. Milli birliğini ele geçirme sebeplerine girişti. Fransa istilasından önce Araplar da bu haldeydi. Fransız'ın zulmünü yakından, pek yakından gördüğünden ve ne gibi tedbirler, usul ve alet ile Fransızların kendilerini nasıl galip ettiklerini anladıklarından onlarda bir uyanıklık meydana geldi. Fas'ın da bu kanuna uyarak yok olacağı pek açıktır.

İngiltere'nin zorla Cebelitarık civarına hükmetmemesi için Avrupa, Fas'ın Akdeniz'e paralel olan kısmını (ki Rif ismiyle müsemmadır ve bütün Fas'ın yaklaşık onda biri büyüklüğündedir) İspanya'nın himayesine bırakılmıştır. Tunca bundan hariçtir. Ve milletlerarası bir hale mensup olunacaktır. Burada bu hükümet ne yapacak? Buna, hiç cevabını vermekte asla tereddüt edemeyiz. İspanya kendi muhtaç-ı

---

¹⁰² İttihad-ı İslam, s. 93.

¹⁰³ İttihad-ı İslam, s. 94.

himmət bir derecededir. Fas, ondan korkmaz ve İslamiyet o sebepten çekinmez. İtalya'ya gelince: İtalyan korkaktır. Trablus'ta pek büyük fenalıklara girişemez. Yalnız nüfusu çok olduğundan gelecekte Hıristiyanların bu önemli eyaletle çokça bir unsur oluşturmalarından cidden korkulur.¹⁰⁴

İtalya'nın Trablus'u istilasının sebeplerinden biri de bu Bomba Limanı'na sahip olmaktır. Bu liman, Malta, Cebelitarık, Tulun, Binzert gibi hükmedilecek olursa İtalya bundan dolayı ittifak meselesi açısından Akdeniz'in paraleli temin edilmiş olur. Yani İtalya büyük devletlerarasında kalır.

Küçük Afrika'nın güneyinde Büyük Sahra, Sudan, Batı ve Orta Afrika'da İslamiyet siyahiler arasında ekspres süratiyle ilerliyor. Bir gün gelecek ki, bütün Afrika zencileri İslam olacaklardır. Ne Avrupalı hükümetlerin, ne de onların usul ve adet, İslamiyetin Afrika'da yayılmasına ve umumileşmesine mani olamıyor. Puta tapan bir vahşi zenci, müslüman olmak ile kendisini adam, efendi, çelebi olmuş kabul ediyor. Misyonersiz, parasız-pulsuz İslam dini oralarda harikalar gösteriyor. Katolik, Protestan ve Rus misyonerleri için bu kadar zamanda, bunca fedakarlık ve masraf ile yapamadıklarını, İslamiyet kendi kendine Afrika ve Asya'da yapıyor. Müslümanlık bu ahaliye son derecede uygundur. Bütün insani ihtiyaçlar İslamiyet ile gideriliyor. Muhtediler, ihtidatları ile kendilerini yeni doğmuş, büyük bir aileye girmiş, ebedi saadete nail olmuş zannediyorlar ki, düşünceleri de yanlış değildir.¹⁰⁵

İslamiyet nuru, siyah Afrika'yı aydınlatıyor. Bu milyonca vahşiler müslüman olmakla medenileşiyor. İslamiyet sayesinde bu miladi yirminci asırda insanlık seviyesine yükseltiyor. Buralarını hiçbir milli ve dini hisse tabi olmamak üzere kemal-i cesaretle, hürriyet fikriyle iddia ederiz. Asya ve Afrika meselesiyle uğraşan Avrupa'nın zeki bilginleri de bizi teyit ederler inancındayız.

Afrika'nın geleceği müslümandır. Habeşistan bile, gelecekte İslam denizi içinde boğulacaktır. Necaşi, gelecek asırda, veya bu asrın sonlarında kabiliyet cihangiranesini (veya Afrika kiranmesini) belki İslamiyetle el ele uygunlukla yapacaktır.

Afrika'nın bütün sahilleri İslam nüfuzuna dahildir. Habeş'te itibarlı tüccar ve esnaf müslümandır. İtalya'nın "müstemleke-i hemrası" (Colonia Eritrea) Babu'l-

---

¹⁰⁴ İttihad-ı İslam, s. 95.

¹⁰⁵ İttihad-ı İslam, s. 96.

Mendeb'e paralel Fransa'nın Cibuti ve Ubuk Nahiyesi, Berbere, her üç Somali (Fransız, İtalyan, İngiliz), Zengibar, Darus-selam önemli İslam merkezleridir. İtalyan Somali dediğimiz arazinin dahili Şeyhi Vedat'ın tasarrufu altında olup İtalyanlar asla oraya dahil olamamışlardır.¹⁰⁶ Sudan, İngiltere'nin başına bir beladır. Bunun gibi dahili Afrika'da, Avrupalılar elim bir azap içindedir.

İngiltere Kahire'yi Ümit Burnu'na ulaşmayla Hindistan'ın ihtimal arazisine karşılık büyük bir sömürge hazırlamak üzeredir. Bu iki nokta arasındaki arazi-Kongo'nun bir kısmı müstesna olmak üzere- gerçekten İngiltere'nin gözetimindedir. Fakat bu yeni Hindistan'ın doğacağından biz pek ümitli değiliz. Zannederiz ki, İngiliz kavmi artık devre-i tealisinden uzaklaşmış bulunuyor. Artık İngiltere'nin metaneti, sağlamlığı buna müsait olmayacak derecede azalmıştır.

Bunun gibi Fransızlar da Akdeniz'den Gine Körfezi'ne kadar büyük bir Hindistan yapmak teşebbüsünde bulunuyorlar. Eyvah Fransızlar bu hususta pek geç kalmışlar! Kendi arazileri (Paris, Şampanya, Kuvvet-i Dazur) Almanlar tarafından sömürgeleştiği bir zamanda Fransa'nın Büyük Sahra'yı sömürgeleşirmesi Büyük Sahra İmparatoru haşmetlü Birinci Jak Lubudi'nin hayalat-ı cihangiranesine benzemez mi? Almanya'nın girmesi ise gerçekten endişelenecek bir durumdur. Çünkü bu millet henüz yükseliş devresinde olup girdiği yerlere güzelce yerleşiyor. Belçika sömürgesi ve belki Fransa sömürgesi bir gün (Kongo'nun Kamerun'a verilen kısmı gibi Almanya sömürge imparatorluğuna geçecektir.¹⁰⁷

Araplar ticaret yoluyla Umman ve Bengale körfezleri sahiline, Serendip Adası'na, Sund Adaları'na da yerleşmişlerdir. Bunun gibi Çin kıyılarında Araplar vardır. Hint'te de böyledir. Araplar bu yerlerde seçkin unsuru oluşturur. Fakat bu saydığımız yerlerin hiçbirinde Arap evlatları istilacı bir halde değildir. Bunların teşkil ettikleri cemaat geçmiş zamanlardaki Yunan kolonilerine benzer.

Bu Arap kolonilerinin İslamiyet açısından büyük önemleri vardır. Esas İslamiyet bu vasıta ile oralara öğretiliyor. Arapça, bu sayede oralarda da telaffuz edilmektedir. Bunlar asıl mehd-i islamiyet ile sair yerler arasında bir vesile hattı teşkil eder. Bu Arapların çoğunluğu tüccardır. Bunun gibi mazlum Afrika'nın her

---

¹⁰⁶ İttihad-ı İslam, s. 97.

¹⁰⁷ İttihad-ı İslam, s. 98.

noktasında, Fizan'da, Sahra'da, Sudan ve Mısır Sudan'ında ve Kuzey ve Güney Amerika'da Araplar vardır. Zenci olan fakat milliyetini bırakmayan Araplara, Afrika ortalarında çoğunlukla rastlanır. İşte Arapların bugünkü hali. Zannederiz ki, bu faslı yazmak ile Araplar ve Afrika ve Batı Asya hakkında yazılması gereken şeylerin yine de birini yazmış olmadık. İktidar erbabı eksliğimizi tamamlamaya buyursun.¹⁰⁸

Celal Nuri yaşadığı dönemdeki Arap ülkeleri hakkında genel bir bilgi vermekte ve var olan gelişmeler ışığında gelecekte neler olabileceğine dair görüşlerini ileri sürmektedir. Özellikle Batılı devletlerin jeopolitik öneme sahip noktaları sömürgeleştirdiğinden bahsetmektedir. Bu ülkeler uzun yıllar süren çabaları sayesinde bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Celal Nuri'nin üzerinde önemle durduğu nokta işgal edilen yerlerin ekonomik açıdan cazip yerler olmasıdır. Batılı devletlerin bu anlayışları günümüzde de devam etmektedir.

2 -Hint, Çin ve Malezya Müslümanları

Hint, Çin ve Cezair-i Maveray-ı Hint üç büyük müslüman ülkesi teşkil eder. Biz bu üç yere bazı yerleri daha eklemek istiyoruz. Hesabımızca Belucistan ve Birmanya Hinte, Hint Çininin diğer kısmı Çine, Polonezya ve Mikronezya vesair Okyanusya Adaları Malezya Kümesine dahil edilmiştir.¹⁰⁹

Avrupa uygarlığı gibi Müslüman, Hint ve Çin uygarlıkları da birçok tarihsel temeller üzerine, kendilerine göre bir akış benimsemişler ve bugünkü düzeylerini bulmuşlardır.¹¹⁰ Celal Nuri bu ülkelerde yaşayan Müslümanların nüfusuna ve yaşadıkları bölgelere dair bilgiler vermektedir.

Hindistanda 1901 yılı olarak tam 62. 459. 077 müslüman vardır. Fakat bu Hindistan Büyük Hindistan'dan küçüktür.¹¹¹ Hintte İslam ahalsinin çoğunluğu ve her yıl yarım milyon Mecusinin ihtidası, bu istatistiğin on üç senelik olduğu Birmanya, Belucistan ve Serendip bu hesabın dışında olduğu dikkate alınırsa bu gün Hint Müslümanlarının sayısı 75 milyon olarak tahmin ediliyor. Bu da gerçeğe yakın bir

---

¹⁰⁸ İttihad-ı İslam, s. 99.

¹⁰⁹ İttihad-ı İslam, s. 125.

¹¹⁰ Celal Nuri, **Türk Devrimi**, (Çev. Özer Ozankaya), Ankara, 2002, s. 65.

¹¹¹ Yazarın anlatmak istediği yer o zamanlar henüz bağımsız olmayan Pakistan'dır.

rakamdır.¹¹² Bu Müslümanların büyük bir çoğunluğu Hanefi Mezhebi'ne mensupturlar. Az bir kısmı ise Şia'dır. Hint'te 15 milyon nüfusu barındıran Haydarabat İslam Yönetimi gibi önemli bir heyet vardır.

Çinde önemli bir İslam ülkesidir. Çin'in her tarafında Müslümanlar bulunur. Bununla beraber Müslümanların yoğun olduğu vilayetleri ikiye ayırmak gerekir. Kuzeyde Türkistan Çini-ki buradaki halk genellikle Türk'tür. Güneyde Kansu (Bu kelimenin Türkçe olduğu dikkate değerdir) ve Yannan'dır. Bu halk Çin ırkındandır. Bundan başka Pekin ve Çin'in hemen her noktasında önemli Müslüman cemaatler Müslümanlık dininin devamı için çalışmaktadırlar.¹¹³

Çin'deki Müslümanların sayısına gelince tam olarak bilinmemektedir. Ancak Gota'ya göre otuz, Seyyah Abdurreşit İbrahim Efendi'ye göre yüz milyondur. Fakat bizim araştırmamıza göre bugün Çin Cumhuriyeti sınırları içinde Mançurya, Moğolistan ve Hint Çininde yani Fransa idaresinde bulunan Kuşanşin, Kamboçya ve Siyam Krallığı içinde bulunan ve İngiltere'ye tabi olan yerler de dahil en aşağı altmış milyon Müslüman vardır. Biz bu hesabı ihtiyaten aşağı tutuyoruz. Yoksa nüfus daha fazladır.¹¹⁴

Malezya'ya gelince: Sund Adalarında halkın sekizde yedisi ve belki biraz daha fazlası Müslüman'dır. Cava pek mühim bir İslam merkezidir. Sumatra, Seleyes, Sumbava, Madora ve doğrudan doğruya Flemenk Krallığına tabi Hind-i Şarki denilen yerlerde ve yine kısmen İngiltere'ye tabi olan Brunei Sultanlığı, kısmen Flemenk krallığına bağlı Brunei Adasında ve yine Flemenk ve Portekiz devletlerine ait Temur Adasında, şimdiki halde Amerika idaresine geçen Filipin Adalarında yaşayanların çoğunluğu Malez'dir. Az bir kısım Arap ırkına mensuptur. Yaklaşık olarak toplam Müslüman sayısı elli milyondur. Buna göre Hint ve civarında yetmiş beş milyon, Çin ve Hint Çininde altmış milyon, Malezya ve Okyanusya'da elli milyon olmak üzere toplam yüz seksen beş milyon Müslüman vardır¹¹⁵ diye ifade etmektedir.

Hint Müslümanlarının Hindistan'da mevkileri pek büyüktür. Hindistan'da Mecusilerle Müslümanları aynı tutmak mümkün değildir. Her ne kadar Hindistan'da

---

¹¹² İttihad-ı İslam, s. 126.

¹¹³ İttihad-ı İslam, s. 126.

¹¹⁴ İttihad-ı İslam, s. 127.

¹¹⁵ İttihad-ı İslam, s. 128.

Müslümanlar Hindusind'de azınlık iseler de bunlar ilim, irfan, ahlak, seciye, servet bakımından diğerlerinden oldukça iyidirler. Bu ahali Osmanlı Hilafetine son derece sadıktır.¹¹⁶ Hindistan'da Müslümanlar tarafından İngilizce olarak yayınlanan İslami gazeteler de vardır.

3-Türkler

Celal Nuri bu bölümde, Türklerin dünya tarihine ve İslam'a katkılarında ayrıca Türklerin yaşadıkları bölgeler ve sayılarından bahsetmektedir. Her bir bölgede yaşayan Türklerin var olan durumları ve gelecekte onları bekleyen durumlar hakkında görüşlerini dile getirmektedir. Türklerin bir bütünlük oluşturabilmesinin ana kaynağı olarak dili göstermektedir. Türklerin yaşadıkları bölgeler her neresi olursa olsun ortak seciye, adet, din ve dile sahip olduklarına dikkat çekmekte ve ilerlemenin ancak millet olarak ilerlemeye bağlı olduğunu savunan Celal Nuri Türkler hakkında pek çok hususlar dile getirmiştir.

Kemiyet olarak değil, keyfiyet olarak Türkler Müslümanların pek önemli, belki en önemli kümesini oluşturur. Eğer Türkler, Turan'dan Rum Mülkü'ne gelmeseler, Harameyni siyanet etmeselerdi Arap tükenişi üzerine müslümanlık bütün bütün inkıraz edecekti. Bundan dolayı bu nokta-i nazardan Türklerin İslamiyet'e olan hizmetleri pek büyüktür. Arapların bu hizmeti takdir etmeleri cidden arzu edilir. Eğer sağlam olan hilafeti ele almasaydı bugün şüphesiz Hicaz, bir Avrupa devletinin sömürgesi olurdu. Mütevekkil Alallah zamanında halifenin şimdiki Konya çelebisinden fazla bir ehemmiyeti yoktu. Bugün hilafetin dünya çapında bir azameti bulunması Türkler ve Âli Osman sayesinde olmuştur. Türklerin coğrafya itibariyle toprakları Rum İliinden Çin Denizine kadar uzanır. Bu geniş ülke Kuzey Moskova civarlarına yaklaşır.¹¹⁷

Anadolu, Kırım, Kafkasya, İdil yani Volga Havzası, Batı Sibirya, Maverai Hazar, Türkistan-ı Rusi, Orta Asya, Hive, Buhara, Afgan, Azerbaycan, Türkistan-ı Çini ve Çin Cumhuriyeti kollarından birçok yerler bu Tenoğrafya İmparatorluğunu oluşturur. Türklerin geneli Müslümandır. Rusya'da bir miktar Mecusi Türk vardır. Bunun gibi Türklerin geneli Sünni mezheptir. Az bir kısmı Şii'dir.

---

¹¹⁶ İttihad-ı İslam, s. 128.

¹¹⁷ İttihad-ı İslam, s. 100.

Dünyada ne kadar Türk vardır? Bu soruya kesin bir cevap vermek zordur. Fakat zannederiz ki, ileride (yaptığımız) tahmin doğruya bir derece yakındır. Rum İli, Anadolu kıtalarında ve Balkan tabiiyetlerinde ve Osmanlı memleketlerinin çoğunluğu Türk olmayan eyaletinde yaklaşık on beş milyon Türk vardır. Türklerin önemli bir şubesi olan Tatarlar dahil olmak üzere Rusya'nın Avrupa eyaletinde, Kafkasya'da, Orta Asya, Fergana Sömürgesi'nde, Sibiry'a'da, Hive, Buhara ve sair ülkelerde en azından otuz beş milyon Türk yaşamaktadır. Çin Müslümanlarını doğruya yakın olmak üzere elli milyon tahmin edersek bunun yirmi milyonu kuzey bölgesinde ve kuzeybatıda yaşayan Türklerdir. Afganistan'da önemli bir Türk yurdu teşkil eder. Toplam 75 milyon.¹¹⁸ Şurasını unutmayalım ki, bu Türkler çeşitli kabilelere, şubelere, kısımlara bölünmüştür. Lehçeleri birbirinden az-çok farklıdır.

Bununla beraber iddia edebiliriz ki, dünyada –putperestlerin söyledikleri lisanlar müstesna olmak üzere- en fazla konuşulan dillerin üçüncüsü Türkçe'dir. İngilizce ve Almanca'dan sonra hemen Türkçe gelir. Fransızca, İspanyolca ve Rusça (Asıl Moskovaca) bunlardan sonra cetvele dahil olur.

Celal Nuri, Türk Devrimi adlı eserinde uygarlık seviyesine ulaşmak için dilin düzeltilmesinin gerekliliği üzerinde durmuş ve şunları belirtmiştir: “ Uygarlığa hak sahibi olabilmemiz için, bütün engeller ortadan kalktıktan sonra ilk iş anlatım aracınız olan dilimizi düzen altına almak, düzeltmek ve onu uygar diller düzeyine çıkarmaktır. Sözcüklerle birlikte uygar dünyanın bütün düşüncelerini ve düşünüş biçimini de Türkçemize ve ulusumuza aktarmış olacağız.”¹¹⁹

Türkleri üçe ayırmak mümkündür: Birinci kısım mümkün olduğu kadar Osmanlı Türkçesi'ni veya ona yakın lehçeleri konuşanlardır: Osmanlı Türkleri, Kafkasya, Azerbaycan, Balkan, Kırım. İkinci kısım Tatar denilen Türkler ve o aileye mensup kabileler ki, Rusya'nın kuzeyinde yaşıyorlar. Üçüncü kısım Orta Asya ve Türkistan Türkleri ki, bunların dilleri ve Çağatayca Osmanlı Türklerine daha uygun gelir.

Türkler, Osmanlı, Rusya, İran, Romanya, Bulgar devletlerinin tabiiyetlerinde bulunuyorlar. Türklerin bir kısmı göçebedir. Yukarıdaki irki taksimat lisanı da kapsar. Kuzey ve Orta Türkçesi edebiyatının git gide bizim nispetle gelişmiş olan Osmanlı

---

¹¹⁸ İttihad-ı İslam, s. 101.

¹¹⁹ Celal Nuri, Türk Devrimi, (Çev. Özer Ozankaya), Ankara, 2002, s. 136.

edebiyatımız ile birleşmesi muhtemeldir. Fakat halkın lehçelerine gelince bunun yakın zamanda birleşmesi mümkün değildir.¹²⁰ Edebiyatın birleşmesi zaten bir olan fikirler ve hissiyatın da birlik göstermesine gayret edecektir. Bu Türklerin en hakim kısmı tabi ki Osmanlılardır. Belki onların ilk başlangıçlarında galip güçleri hakimiyetleridir. Bu kısım Türklerin inkar edilmesi mümkün olmayan çeşitli faziletleri vardır. Gerçekten bugün perişan bir haldeyiz, mağlubuz, bir heyet-i mütekamile oluşturamıyoruz. Fakat asla unutulmasın ki, bu millet pek küçük bir aşiret olduğu halde, ta Turan Yaylaları'ndan gelip, dünyanın önemli bir kısmını kendi fermanına tabi kılmıştı.

Bu itibarla Türkler, geçmişte Romalılar, şimdi İngilizler ile bir büyük benzerlikler oluşturur. Türklerin seçkin özelliklerinden biri de işte bu cihangirliktir. Dünyada ve tarihte hiçbir millet Uzak Doğuda ki Amur Sahillerinden İskandinavya Fiyordlarına, Çin'den Kansu'dan Viyana kapılarına kadar yayılmamıştır. Bugün tükeniyorsak bu kabiliyetsizliğimizi ispat etmez. Biz dahi tarihin kaderine boyun eğmişiz. Bizden önce İspanya da bu akibete uğramıştı. Miladi 20. Asır Fransa ve İngiltere'nin de sükutuna şahit olacaktır. Türk tehdidini tarihte, mükemmel surette yaptırmıştır.¹²¹

Türklerin kabiliyeti yalnız istila ve cengaverlikte değildir. Rusya tabiiyetindeki Orta ve Kuzey Türkleri milli hakimiyet oluşturamadıklarından işte güçlerini gayret ve iktisada vermişlerdir. Bugün Volga Sahili'nde, Hazar Denizi etrafında ve arkasında çalışkan, sağlam, akıllı ve son derecede dayanıklı bir Türk Milleti yetişiyor ki, ırkın geleceği için hayırlı bir talihtir.

Aşağı tabakası en yüksek, ahlakı en düzgün ve istikbali en parlak Türkler, Kuzey Türkleridir. Hakim Rusların tembellik ve ihmalkarlığına karşı gelen bu iyi unsur pek yakın bir gelecekte bir feyz ve tekamül örneği olmak üzere yüzümüzü güldürecektir. Onbeş-yirmi seneden beri bu alemde hasıl olan intiba pek güzel sonuçlar vermiştir. Gelişmeler esastır. Yalnız bu unsura bir yüksek tabaka lazımdır. Bu da aheste oluyor. Ondan sonra Osmanlı olmayan Türklerin hiçbir korkusu kalmaz. Yavaş fakat kesin adımlarla bu millet ilerleyecektir.

---

¹²⁰ İttihad-ı İslam, s. 102.

¹²¹ İttihad-ı İslam, s. 103.

Kafkasya milletleri saire-i İslamiyyesi vahdeti diniye dolayısıyla bu ırka bağlıdır.¹²² Bundan dolayı onlardan uzun uzadıya bahsetmeyelim. Bütün Rus, Buhara, Heyve ehli İslamının sayısı kırk milyon kadar olsa gerektir. Servet, intizam, ahlak itibariyle Osmanlı Türklerinden ileride olan bu Kuzey Türklerinin eksigi yalnız söylediğimiz vecih üzere- bir yüksek tabakadadır. Yeni yetişecek olan bu tabaka bizim yüksek tabakamız gibi yozlaşmış olmayacağından elbette daha faydalı teşebbüslerde bulunacaktır. Osmanlı Türklerinin hali Allahlıktır. Askerlik, savaşlar, daimi ihtilaller, Avrupa'nın hulul ve nüfuzu bu ırkı cidden yormuştur.

Millet olmak itibariyle Osmanlı Türkleri yetiştirilmemiştir. Üstünlük ve hakimiyet bu kısım Turanilere biraz oturmuştur. Onun için bütün ıslahat-ı milliye programları bu ırkın millet olmak üzere biraz nebatların gelişmesine bakılmalıdır. Eğer siyaseten, iktisaden, içtimaen yorgun olan ve bunlara bir takım hastalıklar maddiyenin katılmasıyla vücuden de zayıf bulunan Osmanlı Türklerinin geleceği ciddi bir surette düşünülemez ise yozlaşma muhakkaktır. Bütün dünya bu zavallı milletin düşmanıdır. Umum-u alem bu cihangir kavmin bitişini beklemektedir. Hatta yabancıların içerden saçtıkları tefrika tohumları içteki elemanları bile Türklere rakip vaziyetinde bulunduruyor.¹²³

“Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye” ve “Mukadderat-ı Tarihiye” adlı eserlerde enine boyuna şerh edildiği gibi Kuzey Türklerine dair olan meşhudat ve tetkiklerimiz “Şimal Hatıraları”nda yer almıştır.)

Orta Asya Türkleri (Çin, Rus) nisbetle geridir. Fakat Kuzey Türkleri için buraları tabii bir yer iktisadı teşkil ettiğinden onların bu yerleri koloniz edecekleri şüphesizdir. Rusya hükümeti arazisi, Türklük itibariyle bir bütünlük teşkil eder. Bundan dolayı oranın ilerlemiş Türkleri gerileyen Türk ve hatta Müslümanları olduğu gibi bırakmazlar. Tatar ve ulemasının bu babdaki himmetlerini tarih hiçbir vakit unutmayacaktır. Rusya hükümeti, maarif-i umumiye için bir para vermediği ve bilakis tahsil ve terbiyeyi son derece de işgal ettiği halde bu bahsettiğimiz ali himmetler hem milletlerini Ruslardan tamamıyla daha yüksek bir seviye-i arifaneye ulaştırmışlardır.

---

¹²² İttihad-ı İslam, s. 104.

¹²³ İttihad-ı İslam, s. 105.

Türkistan, irfanen ve iktisaden Kuzey Türklerini fethedeceklerdir. Rusya'nın yaptığı Teymur yollarının ve bankaların bu açıdan Türklüğe büyük hizmeti olacaktır. Çin gibi Tatar Rusya'nın istifadesine sunduğu nakliye ve alet vasıtaları amel ile Orta Asya'ya civa gibi giriyor. Ticareti eline alıyor. Onu hevace ve ahunde efendi takip ediyor. Böylece ahali Türklük ve Müslümanlık aleminde tekamüle başlıyor.¹²⁴

Gariptir ki, bu kadar istibdadı ile beraber Çar'ın Hükümeti, memleketi dahilinde İslam'ın artmasına ve gayrimüslimlerin ihtidasına pek o kadar mani olamıyor. Afrika'da olduğu gibi, Asya'da da İslamiyet dev adımlarıyla ilerliyor. Rusya'daki Türkler hayat kavgasında üstünlük sağlayacak derecede, Ruslar, Osmanlı Türkleri gibi hakimiyete isteklidirler. Ora Türkleri Osmanlı, Rum ve Ermenileri gibi çalışmaya mahkumdur. Bunun üzerine ileride Moskovların Osmanlı Türklerinin akibetine uğrayacakları tahmin edilebilir.

Çin Türkleri geridir. Rus Türklerine göre geridir. Fakat dini ve ırki sağlamlıklarına asla açıklık girmemiştir. Her iki kısım Türklerin çoğaltması, zannedirim ki, Türkistan Çin'i İslam ehlinin de kurtuluş sebebi olur. Hive ve Buhara hanlıklarından siyasi olarak hiçbir hayır beklenmez. Zaten bunlar Rusya'nın maddi, manevi nüfuzu altında ezilmişlerdir. Azerbaycan Türkleri, maalesef mezhebi ve siyasi ihtilaflardan dolayı Türklüklerini yakın vakte kavrayamamışlardı.¹²⁵ Bununla beraber şu son zamanlarda Türkoğlu Türk olan bu tebaa-i İraniye meyanında, bir intibah-ı milli meydana gelmiştir. Sayıları iki milyon tahmin edilebilir. Türkçe'nin biraz gayret ve ıslahı ve yaygınlaştırılması mümkündür. Ve bütün bu 75 milyon Türk ahalisinin üst tabakası onu anlayabilecek bir seviyeye çıkabilir. Arapça, bütün İslamiyetin lisan-ı diniyesi ise, Türkçe de gerçekte resmi dili olmalıdır. Çünkü her ne denirse densin, bugün islamiyeti siyaseten siyanet eden Türklerdir.

Türklük, Afgan'a da nüfuz etmiştir. Orada da esas Türklüktür. Afgan, bugün, uyanması sonucu gelişmeye başlamıştır. Rusya ve İngiltere sömürgelerinin ortasında "Tampon" mevkiinde bulunması bu devletin var olma sebebidir. Bir çok nüfuzlara tabi olduktan sonra bu hükümet şimdi İngiltere sevgisine istekli gibi görünüyor.

---

¹²⁴ İttihad-ı İslam, s. 106.

¹²⁵ İttihad-ı İslam, s. 107.

Emir Habibullah Han kendisini zat-ı şahanenin doğu siyasetinde sağ eli kabul ediyor. Maalesef biz Osmanlılar bundan istifade etmiyoruz. Bu devlet ile dayanıklı resmi bir münasebetimiz yok. Halbuki zamanımızın en sağlam İslam hükümeti Afganistan'dır.¹²⁶ Afganistan'da da Osmanlı Türkleri hizmet ediyor. Emir in mahiyetinde birçok hemşehrilerimiz Afganlıları yetiştirmeye var güçleriyle çalışıyorlar. Afgan'ı felaket şehirlerde gördük. Osmanlılığa kopmaz bir İslam diniyle bağlıdır. Habibullah Han Hazretlerinin hükümeti, Rusya ve İngiltere'nin kaderini etkileyecek derecede bir öneme sahiptir. Ordusu günden güne güçleniyor. Memleket içerisinde sanayi genelleşiyor. Silah ve savaş aletleri Kabil'de yapılıyor. Afgan Ordusu, günden güne ıslah edilmektedir. Afgan Devletinin nüfusu on milyon kadar vardır. Bunun önemli bir kısmı Türktür.

İspanya ve Belçika devletleri ile resmi münasebetlerimiz varken Afgan Devletiyle asla bir münasebetimizin olmaması, bunun gibi elli milyon İslam tebaasına sahip olan Çin Cumhuriyeti'nin merkezinde bir sefirimizin bulunmaması halli mutemer muammalardandır.

Saltanatgah, Kabil'den Rus ve Büyük Britanya politikasını takip pek mümkündür. Orada devletimizin görür bir gözünün bulunması pek de basirete delalet etmez. Afgan'da ortaya çıkmış olacak olaylar varlığımıza taalluku olabilir. Bizim diplomamız İslam siyasetini defnetmiştir. Şeyhlik, İslamiyenin bu yönler sem'i itibar etmesini de bir türlü anlayamıyoruz.¹²⁷ Bu dini makamın vazifesi yalnız arpalıkların müstehakına dağıtılmasından ibaret midir?

Şeyhlik makamı bilmelidir ki, kendi vücudundan maksat Hilafet-i İslamiyenin karar mekanizması olmaktır. Siyaseti İslamiyye ve hilafet dilomasisi ancak şeyhlik vasıtasıyla idare edilebilir. Bu mevzuda biraz da Türk ittihadından, Pan-Türkizm 'den bahsedelim:

İslamiyet özellikle milletlerin istilasına engeldir. İslam sadece bir cinsle alakalı değildir. Fakat milletler ilerleyen İslam'a zarar vermemek, dostluğu kesmemek şartıyla asla bunun tekamülüne mani değildir. Bilakis çeşitli milletlerin İslam kardeşliği dairesinde ilerlemeleri İslam ruhuyla uzlaştırılmaları mümkündür.

---

¹²⁶ İttihad-ı İslam, s. 108.

¹²⁷ İttihad-ı İslam, s. 109.

Onun için Türklerin birliği bugün bir zaruret, bir ihtiyaç, bir farziyettir. Hangi devletin reayasında bulunurlarsa bulunsunlar Türkler her şeyden önce kendilerinin 75 milyon nüfusluk muazzam bir millete dahil olduklarını bilmelidirler. Türklerin ortak seciyeleri, hasletleri, adetleri, ahlakları, dinler, dilleri, amelleri vardır. Gayeleri birdir. Asrımızda milli hislerini keşfettirebilenler ilerliyor.¹²⁸ Bunun dışında bu zamanda ilerleyemiyor. İlerlemek yardımlaşmaya, topluca müşterek çalışmaya bağlıdır. Tekamül milletçe oluyor. Kişisel olarak edinilen tecrübelerden henüz büyük verim alınmamıştır. Diplomatlar bu emniyete ulaşmak için milletleri yetiştiriyorlar. Yoktan da var ettikleri yok değildir. Bundan dolayı Türklerin iktisaden, içtimaen, ilmen, edeben ilerlemeleri gerekiyorsa da millet olmak için de ilerlemeleri şarttır.

B- CELAL NURİ'NİN XX. YÜZYIL BAŞLARINDA AVRUPA VE AMERİKA'NIN SİYASİ DURUMU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Celal Nuri yaklaşık bir asır önce yazmış olduğu eserde o günün Avrupa ve Amerika'sı ile ilgili ilginç bilgiler vermiştir. Onun verdiği bilgileri ve yaptığı değerlendirmeleri bazı başlıklar halinde sunmaya çalışacağız.

1-Amerika

Celal Nuri'nin Amerika'yla ilgili yaptığı yorumlar oldukça dikkat çekicidir. Yazar bugünün Amerika'sının politikasını 1912'li yıllarda tespit etmiştir. Amerikalıları tüccara benzetmesi günümüz Amerika'sının bakış açısını yansıtmaktadır. Amerika'nın ekonomik alandaki hırsını daha o dönemlerde dile getirmiştir.

Amerika, bir rakip olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük Britanya tabiiyetini üzerinden atan Birleşik Hükümet, bugün dünyadaki fikir akımlarının önemli bir merkezi konumundadır. Kendisini Avrupa milletlerinden daha genç, daha layık olarak telakki eden Amerikalılar, cihanı kendi iştihaları için yaratılan bir nesne olarak addediyorlar.

Amerika'da herşey acele olmuştur. İngilizlerden tamamen başka bir gaye ve emele sahip olan bu Anglo-Saksonlar İspanya'ya açtıkları savaşta zırhlıları deryaya gömdükten sonra Küba, Portoriko Adalarını, Büyük Okyanusu geçip coğrafya itibariyle

---

¹²⁸ İttihad-ı İslam, İstanbul, 1331, s. 110.

de genişlemişlerdir. “Alem Amerikalılara gider” sözü Roswelt’in mensubu bulunduğu Amerikan emperyalistlerine aittir.

Amerikalı askerden ziyade tacirdir. Ticaretiyle aleml fethetmek sevdasına düşmüştür. Amerika’da herşey gibi ticarete büyük hatta nispetsiz büyük tutulmuştur. Amerika’nın nüfusu Almanya’yı çok geçmiştir. Cevvaliyet, faaliyet, iş hususunda zeka, şahsi teşebbüs, metanet Amerika’da son derecelerine ulaşmıştır.¹²⁹

Amerikalı yükselmesine gururla ahenk vererek alemlin kaderine hakim olmak için bir mevki istiyor, fakat Avrupa bundan korkuyor. Savaş sırasında Amerika donanmasının Avrupa’ya geçip İstanbul limanlarını topa tutacağı haberi şuy bulur bulmaz, köhne Avrupa hayli telaşa kapılmıştı. Amerika’nın Türkiye’ye müdahalesinde de Avrupa çok düşünmüş hele Çanakkale civarına kadar bir Amerikan zırlısının harekete niyetlenmesi Eski Dünyada oldukça fazla dedikodunun çıkmasına neden olmuştur.

Çin üzerine sevk olunan Avrupa ordusuna Amerika müfrezesinin de kabulü Eski Dünya’nın, Yeni Dünya’nın hakkını tasdik etmesine delalet eder. Fakat Amerikalının emeli top ve tüfekte değildir. Mal elde etmek sevdasıyla savaşmaktadır. Onun için Birleşik Hükümet her gün ihracatını artırmakta Tröstler yapıp rekabeti ortadan kaldırmakta iktisat sahasında hayli merhale kat etmektedir. Küçük sanayi git gide konumlarını büyük sanayiye vermişlerdir. Bir mıntıka içindeki fabrikalar hasımlığı terk edip sendikalar oluşturmuşlardır.¹³⁰ Böylece ham eşyaların çıkışlarını da kendi elleri altına almışlardır.

Amerikan ahalsinin kabiliyeti, çalışkanlığı büyük bir servet olmaktan başka memlekette çok büyük, çok zengin aynı zamanda da son derece gelişmiştir. Amerika iktisadi olarak hiçbir yere bağlı değildir. Tahminlere göre Birleşik Hükümetin ihraç edebilecek yedi yüz milyar ton kömürü bulunmaktadır. Bu miktar Almanya’nın sahip olduğundan beş kat fazladır. Ve bu fabrikalarına lazım gelen gücü vermektedir.¹³¹

Celal Nuri’nin Amerika’nın ekonomisiyle ilgili yaptığı tahminleri rakamlarla ifade edecek olursak: XX. Yüzyılın başında, ABD dünyanın en büyük tarım ve sanayi ülkesi olmuştur. Dünya buğday üretiminin 4/1’ni, pamuğun yarısını, mısırın 4/3’ünü

¹²⁹ İttihad-ı İslam, s. 252.

¹³⁰ İttihad-ı İslam, s. 253.

¹³¹ İttihad-ı İslam, s. 254.

ABD sağlıyordu. Sanayi üretimi ise dünya kömür, demir, zift ve bakır üretiminin yarısı, petrol üretiminin %70'i olan hacmi ile Almanya, Fransa ve İngiltere'nin toplam üretimine eşitti. Dünyadaki ürünlerin 3/1'inden fazlası ABD'de üretilmekteydi.¹³²

Ciddi tahminlere göre yakın zamanda Amerika, Avrupa'yı buğdaya boğacaktır. Amerika bu itibarı ile iktisadi olarak yabancı memleketlere istila konumuna geçebilir. Birleşik Hükümet genellikle iktisadın hakimiyetine ve ticaretine dahil olmuştur. Güney Amerika'da, Birleşik Hükümet İngiliz ve Almanyalı rakiplere harp ilan etmiştir. Amerika eskiden deniz ticaretine rağbet etmemekteydi. Şimdi birde deniz ticareti oluşturmak istemektedir. Amerikalılar, Avrupa, İngiliz ve Alman gemi ticaret şirketlerini veya bunların hisse senetlerini elde etmişlerdir.¹³³

Bu gidişle Amerikalılar bir gün olacak Newyork, Londra'nın konumuna geçip bütün dünya iktisadi pazarlarına hakim olacaktır denilmektedir. Yine aynı Amerikalılar, Avrupa bizim zahirelerimize alıştıktan ve onlara şiddetle muhtaç olduktan sonra Eski Dünyayı aç bırakmak bizim için içten bile değildir demeğe kadar gitmektedirler.

Kanaatimizce Amerika mizacı da bunu yapmağa oldukça müsaittir. Her türlü emperyalizm konusunda Amerika asla unutulmamalıdır.¹³⁴

2-Almanya

Celal Nuri'nin de belirttiği gibi savaş gerçekten bir talih meselesidir. I. Dünya Savaşı'na çok büyük ümitlerle girip hezimete uğrayan Almanya, imzaladığı Versailles Antlaşması ve diğer birçok antlaşma sonucunda Fransa'ya geri verilen Alsace- Lorraine başta olmak üzere toprak kaybına uğradı. Askerlerinin sayısı sınırlandırıldı, ağır silahlardan mahrum bırakıldı.¹³⁵ Antlaşmada yer alan diğer sınırlandırmalardan bir diğeri de siyasi alanda oldu. Almanya Belçika'nın tarafsızlığını ve Avusturya ile birleşmemeyi kabul etti. Ekonomik alanda ise bütün deniz aşırı topraklarından vazgeçti

---

¹³² G. Langlois, J. Boismenu, L. Lefebvre, P. Regimbald, **20. Yüzyıl Tarihi**, (Çev. Ömer Turan), İstanbul, 2003, s. 30

¹³³ İttihad-ı İslam, s. 255.

¹³⁴ İttihad-ı İslam, s. 256.

¹³⁵ G. Langlois, J. Boismenu, L. Lefebvre, P. Regimbald, **20. Yüzyıl Tarihi**, (Çev. Ömer Turan), İstanbul, 2003, s. 76-77

ve tamirat borcu adı altında savaş tazminatı ödedi.¹³⁶ Ancak yapılan antlaşma Almanya'da oluşan öç alma isteğini engelleyecek tedbirleri almaktan acizdi. Bu da Avrupa'nın en büyük hatası ve II. Dünya savaşının başlama sebeplerinden biri olmuştur. Celal Nuri Almanya'yla ilgili pek çok hususlara dikkat çekmektedir.

Kırk sene önce Almanya pek ağır, kaba, gelişmesi imkansız bir millet olarak zannediliyordu. Bismark bunun aksini pekala bildiği için sahtekarlığa kadar gidip Fransa'ya harp ilan etti. Beş milyarlık cihaz ile Alzas Loren Almanya'ya geçti. Ve Versay Şatosu'nda Prusya Kralı Büyük Vilhelm Alman İmparatoru ilan edildi. Bunu kabullenmeyen İngilizler kraliçeleri Viktorya'nın Hint İmparatorluğu tacını taktılar. Rusya bile Hindistan Pan-slavizmi siyasi görüşünü ortaya sürdü.¹³⁷

Almanya ya Pan –slavizm cereyanını ezmeli, yahut bu cereyan ezilmelidir. Eğer muharebe-i müstakbelede Pan-slavizm mağlup olursa Baltık eyaleti Almanya'ya, Lehistan Avusturya'ya, Basarabya Romanya'ya, Finlandiya İsveç'e, Flemenk ve Belçika Alman ittihadına geçebilir. Aksi taktirde Almanya mevkiini kaybeder, Puznanya elinden gider ve Avusturya da devlet olmak üzere kalmaz. Bütün Slav eyaletleri bir büyük " Pan-slav" İmparatorluğunun daire-i ittihadına girer. Fakat kemal acimizle -kudret ve iktidarı ittifak meselesi tarafından görüyoruz.¹³⁸

Almanya tehlikeli bir kemmiyet askeriyye ve bahriyyedir. Avusturya-Macaristan hiç aşağı bir devlet değildir. Avusturya ' ya iltihak etmek, bir üçüncü nisf hükümet teşkil etmek emeli Rus tabiiyetinde bulunan Lehlileri Viyana kabinesine taraftar eder. Böyle bir harpten İtalya' da faydalanır. Onun da Fransa'dan alacağı vardır: Niys, Savva, Korsika belki böyle bir harbe iştirakından dolayı Roma kabinesi Viyana kabinesinden dostane " Taranten " sancağını da alabilir.

Fakat şurası malum olmalıdır ki, harp her şeyden evvel bir talih meselesidir. Ve şimdi akla gelmeyen anasır ve ahval ilan-ı harp akabinde meydana çıkar. Binaen aleyh katiiyetle tahmin gelecek hariç az imkandır. Her halde muhakkak olan bir şey varsa oda tehlike karşısında İngiltere'nin ilanı aczi ve meydanda yalnız Pan-cermenizm ve Pan-slavizm cereyanlarının müsbet ve menfi elektirik kuvvetleri gibi bir dakika gelip

¹³⁶ F. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C. I, Ankara, 1992, s. 147

¹³⁷ İttihad-ı İslam, s. 277.

¹³⁸ İttihad-ı İslam, s. 279.

çarpışmaları ihtimalidir! Bu çarpışma neticesinde Flemenk, Belçika ve Fransa müstameratı ve belki de İngiltere müstemlekatı mutasarrıflarını değiştirebilirler.

İstikbale ait bu keşmekeş Buhayi ve Huve arasında İslamın vaziyeti ne olacaktır, İslam bundan faydalanan mı olacaktır zararlı mı, müstefid olabilir mi, olamaz mı; İslamiyet bu cereyanlardan birine istinad edebilir mi, edemez mi; bunlardan biri –sırf kendi maksadını desteklemek için- İslama zahir olmak mevkiinde midir, değil midir, bu hadise vuku buluncaya kadar, yani siyasi Avrupa kıyameti kopuncaya kadar, daha başka türlü kuvve-i siyasiye ve devliye ansızın meydana gelebilmeye imkan ve ihtimal var mıdır?¹³⁹

3-İngiltere

Dünyanın en mühim kısmında, en çok tebaası bulunan hükümdar, bugün, şüphesiz İngiltere Kralı'dır. Güneş, hiçbir zaman bu padişahın ülkelerinde batmaz. İnsanlığın yaklaşık üçte biri İngiltere esiridir. Nikad itibariyle dünya, ayarını Londra'dan alır. Londra, tarihin ve günümüzde alemin en büyük merkezidir. Bu şehir bir kutubu medeni gibi bütün dünyayı kendisine doğru cezb ediyor. Denizde en kuvvetli devlet İngiltere'dir. Coğrafya itibariyle de Britanya kolayca müdafaa edilir. Medeniyet ve umran itibariyle de İngiltere, Fransa ve Almanya'an aşağı değildir. Hele aristokrasi nokta-i nazarından İngiltere pek bülent bir mevkidedir.¹⁴⁰

“Daha Büyük İngiltere” nazariyesinin savunucusu Cemberleyn Londra'da 1890 da gururla şu sözleri söylemişti:

“Ben bu ırkın, dünyaya hakim olan ve tarihin idrak ettiği hakim ve müttefik bu Anglo-Sakson ırkının azimet ve istikbaline iman ederim. Bu öyle bir ırktır ki gururu, nefsine güveni, görüşündeki kesinliği hiçbir iklimin tesiri ile değişmez. Hiçbir tebdil onu ihlal edemez. Bu millet hiçbir engelle tesadüf etmeksizin gelecek tarihin en hakim kuvvetini, dünya medeniyetinin en esaslı unsuru olacaktır.”

Emperyalistlerin zehabınca İngiltere'nin mevkii onu cihangir olmak mecburiyetinde bulundurur. O insaniyeti sevk ve idare eden milletlerin ya birincisi olmalıdır, veya yalnız sömürgeciliğinden değil istiklalinden bile vazgeçilmelidir.

---

¹³⁹ İttihad-ı İslam, s. 281-282.

¹⁴⁰ İttihad-ı İslam, s. 242.

İşte Büyük Britanya nazariyesi budur. Fakat görünüşe adlanılmamalıdır. İngiltere son derece olgunlaşmış, bu mertebeyi geçmiş bulunan bir devlet ve bir millettir.¹⁴¹ Geçen yüzyılın ortasına kadar Büyük Britanya dünyayı adeta mahlul bulmuştu. İspanya, Portekiz, Fransa biraz ihtiyar olmuşlardı. Fransa'nın fethettiği koca Hindistan alemi, Kanada İmparatorluğu ve hatta Fransa adası kolayca İngiltere'nin tasarrufuna geçmiştir.

Arabi vakası üzerine İngiltere'nin İskenderiye'yi topa tutması ona bütün Afrika'yı açtı. Siyah kıtanın bir çok mazlum noktalarını İngiltere'ye verdi. Bahr-i mühit kolaylıkla kendi ittihat dairesine girdi. İngilizler bu muazzam müstemleke İmparatorluklarından şahsen dehşetli istifadeler ettiler. Ticaretlerini kendi elleri altına aldılar. Fakat kendilerinin kolayca servete konmaları işi değiştirdi.

Birçok paraya sahip olunca İngiltere ticareti biraz istihkara başladılar. Eskiden ticaret meydanında rakip yoktu. Sonradan rakip olmak üzere Amerikalılar ve Almanlar çıktı.¹⁴² İngilizler masnuatının cins ve nevini tebdil etmeyecek kadar muhafazakârlıkta sebat daha doğrusu inat ettiler. Bir raddeye geldi ki İngiltere'nin resmi menakısatında bile Alman ve Amerikalılar İngilizlere galebe ediyorlardı. Çelik memleketi olan İngiltere'ye Amerika'dan çelik geldi.¹⁴³

İngiltere bugün artık ihtiyarlıyor. Kendisini ilk defa Hindistan'a atan iradeye sahip değildir. İspanya ve Fransa gibi eskimiştir. İngiliz ricali bu hali biliyorlar ve siyasette pek o kadar teşebbüskarlık göstermiyorlar. Bunların hareketleri hezimetlere sebebiyet vermemek olmuştur.¹⁴⁴

İngiltere sömürgeciliğini korumak için dört asırdan beri harp halindedir. Mısır'da, Afganistan'da, Nijer Havalisi'nde, Birmanya'da, Sudan'da, Transilvanya'da harp ediyor. Kısaca Büyük Britanya denizlerin öteki tarafında pek korkulu bir hayat geçiriyor. İrlanda'yı da hala memnun edememiştir. İrlanda'nın zavallı evladı her sene kısım kısım yenedünyalara gidip İngiltere aleyhinde yeni unsurlar teşkil ediyorlar. Sömürgelere sahipler çıkmağa başlıyor. Rus'un gözü Hint'te, Amerikalının ise Kanada'dadır. Eskiden kanlı ve canlı bir İngiltere bulunuyordu. Şimdi Almanya,

---

¹⁴¹ İttihad-ı İslam, s. 243.

¹⁴² İttihad-ı İslam, s. 244.

¹⁴³ İttihad-ı İslam, s. 245.

¹⁴⁴ İttihad-ı İslam, s. 246.

Rusya, Amerika, Japonya uyandı. Hatta İtalya bile kendini göstermeğe başladı. Binaenaleyh İngiltere'nin ordu ve donanması mütemadiyen zayıflamaktadır.

Ancak yine tüm bunlara rağmen İngiltere hala haristir. Yedikçe iştihası artmaktadır. Kuveyt yoluyla Irak'a, Aden yoluyla Yemen'e, Mısır yoluyla Mekke-i Mükerreremeye, Veyheyvey yoluyla Çin'e göz dikmiştir.¹⁴⁵ İngiltereli hala "Romalı"dır. Zengin olmuş bir Romalı gibi İngiliz ticareti istihkar ediyor. İngiltere varidatıyla değil sermayesini yiyerek geçiniyor. İngiltere Transval harbinden sonra politikasında şahsi teşebbüsten mahrum olmuştur. Def'i belayı celb-i menafie tercih ediyor. Düşmanlarının adedini az, dostlarının miktarını fazlalaştırma politikasını tutmuştur.¹⁴⁶

Bugün İngiltere'nin iki önemli rakibi vardır. Rusya ve Almanya. Fransa asırlardan beri İngiltere'nin rakip ve hasmı idi. İki devlette fena halde düşünce artık rekabete meydan kalmadı. Meydana diğer iki rakibin benzeri geldi.¹⁴⁷

Celal Nuri'nin başlangıçta İngiltere'nin rakibi gördüğü Almanya ve Rusya yazarın da belirttiği gibi 1. Dünya Savaşı sonunda bunların yenilgiye uğraması sonucu İngiltere ile yarışacak durumları kalmadı. Daha sonraki dönemlerde ise Büyük Britanya 1919'dan itibaren her zaman çok yararlandığı eski prensibine (Avrupa'da denge politikasına) döndü. Bu açıdan bakıldığında, İngiltere denge adına Almanya'yı zayıflatıp, Fransa'yı güçlendiren 1919 antlaşmasının bir hata olduğunu düşündü. 30'lu yıllarda İngiliz politikası; revizyonist (talepkar) devletlerin Almanya'nın tekrar silahlanması, yeni bir savaşı engellemek için Avusturya'nın ilhak edilmesi gibi mantıklı olarak algılanan taleplerini kabul ederek tansiyonun düşürülmesine dayanıyordu. Denge politikası yüzünden, İngiltere somut bir şekilde zor zamanlarda Fransa'nın arkasında durmayı kibar bir dille reddetti. Bu iki ülkenin demokratik çerçevede davranması tek bir sonuç üretti: Saldırının teşvik edilmesi.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ İttihad-ı İslam, s. 247.

¹⁴⁶ İttihad-ı İslam, s. 248.

¹⁴⁷ İttihad-ı İslam, s. 249.

¹⁴⁸ G. Langlois, J. Boismenu, L. Lefebvre, P. Regimbald, **20. Yüzyıl Tarihi**, (Çev. Ömer Turan), İstanbul, 2003, s. 227

4-Fransa

Büyük bir bölümü kendi topraklarında geçen I. Dünya Savaşının şok ettiği Fransa demokratik kayıplar yüzünden yaşlandı. Faşizme kayan aşırı sağ ile istikrarsız hükümetleri paralize eden komünistler arasında sıkışan Fransa her şeyden önce güvenlik arayışındaydı. Almanya sınırına Çin Seddi gibi Maginot Hattı'nı inşa ederek bu sorunu çözmeye çalıştı. Ama Almanlar bu hattı 1940'da kolay bir şekilde aşmayı başardılar. Bunun dışında Fransa güvenlik konusunda muhtemel Alman tehlikesine karşı başta İngiltere olmak üzere Doğu Avrupa'nın küçük ülkelerini harekete geçirecek uluslararası dayanışmaya da güveniyordu. Tek başına hareket etmekten kaçınan Fransa hep Alman saldırılarından sonra davranmak zorunda kaldı.¹⁴⁹

II. Dünya Savaşı döneminde Fransa'da durum böyleydi. Celal Nuri de eserinde Fransa'nın Almanya ile olan mücadelesine dikkat çekmektedir.

Büyük bir sömürge imparatorluğuna sahip olan Fransa, Avrupa'da hem Almanya'nın ciddi tehdidi altında bulunmaktadır. Frankfurt Muahedesi'nden sonra Fransa Cumhuriyeti durumunu muhafaza ve yeni bir konum temini için Rusya ile ittifak anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmadan hem Rusya hem de Fransa faydalanmıştır.¹⁵⁰

Fransa ordu itibariyle hayli ileridir. Fakat bu ilerleme karşısında Almanya, nüfusuyla, ordusuyla donanmasıyla, gençliği ile karşısında duruyor. Fransa'nın nüfusu otuz dokuz milyonu pek geçmiyor. Yalnız Prusya'nın ki kırk, bütün Almanya'nın ki ise altmış altı milyonu geçmektedir. İki devlet ve millet arasında her şeyde bu oran vardır. Yalnız metanet itibariyle Fransa sükut ediyor.

Fransa'da nüfus artmadığı gibi artık millet ihtiyarlamıştır. Genel ahlak Fransa'da gerilemektedir. Deniz ticareti bakımından Fransa, uçurumlara doğru gitmektedir. Fransa'da hükümet sarrafların elindedir. Fransa derunundan münfesih olmuş bir meyveye benzer.¹⁵¹

Fransa'nın emperyalizm itibariyle bir fikri yoktur. Yakın zamana kadar Fransız emperyalizmi bir küçük gayeye sahipti. Fas, şimdi o da kısmen temin edildi.

¹⁴⁹ G. Langlois, J. Boismenu, L. Lefebvre, P. Regimbald, **20. Yüzyıl Tarihi**, (Çev. Ömer Turan), İstanbul, 2003, s. 226-227

¹⁵⁰ İttihad-ı İslam, s. 263.

¹⁵¹ İttihad-ı İslam, s. 264.

Binaenaleyh uzak bir gaye kaldıysa o da Suriye'dir. Fransa, Hint Çin'i için telaştadır. Sudan Fransası da tehlike dahilindedir. Kuzey Afrika'da İslam tehdidi Fransa Sömürge Bakanının ara sıra uykusunu kaçırmaktadır.¹⁵²

Fransa'yı bu gün ayaküstünde tutan güç kanaatimce, hala halk arasında revaçtan düşmeyen vatanperverlik, dışarıya verilen nakit paranın faizidir. Fakat yok olma ve inhitat bu zarif ve nüktedan millet için mukadderdir. Millet hem ihtiyarlamış, hem de her nokta-i nazardan kabiliyetine halel gelmiştir. Gelecekte Fransa, hep siyasette geçinecektir. III. Napolyon zamanında Avrupa'nın birinci milleti olan Fransa zannedirim bir gün yine mazinin birinci milletlerinden biri olan İspanya'nın durduğu yerde duracaktır.¹⁵³

C- CELAL NURİ'NİN XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İSLAM BİRLİĞİ (İTTİHAD-I İSLAM) HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Celal Nuri Osmanlı Devleti'nin son yıllarda içine düştüğü güç durumdan kurtulması için İslam Birliği'nin önemine dikkat çekmektedir. O günlerde vermiş olduğu bilgiler ve yaptığı değerlendirmeleri bazı başlıklar altında ifade etmeye çalışacağız.

İttihad-ı İslam günümüzde mevcuttur. Slavların toplanıp Pan-Slavizm veya Latinlerin Pan-Latinizmi, Alman ya da ona yakın kavimlerin Pan-Cermenizm'i, var olduğu gibi dünyadaki Müslümanların da Pan-İslamizm yapmaları gereklidir. Zaten İttihad-ı İslam vardır.

İslam kardeşliği her çeşit milli kardeşlikten sağlam ve esastır. Çünkü, esasen islamiyet bir kardeşlik demektir. Katolik mezhebi, Katoliklerin kardeşliğine çalıştığı halde başarılı olamamıştır. Halbuki islamlar kendilerini birbirlerine yabancı telakki etmezler. Kızlarımızı komşu olan gayr-i müslimlere vermeyiz. Bilakis Dağıstan veya Hint'ten gelmiş birine vermekte tereddüt etmeyiz.¹⁵⁴

Müslüman İslam aleminin her köşesinde kendi evindedir. Her yerde kardeş muamelesi görür. Bir garip müslüman bir İslam şehrinde hiçbir zaman yabancı olamaz.

---

¹⁵² İttihad-ı İslam, s. 265.

¹⁵³ İttihad-ı İslami, s. 266.

¹⁵⁴ İttihad-ı İslam, İstanbul, 1331, s. 296.

Müslümanların ahlak ve adab ortaklıkları vardır. Protestan veya Katoliklerin böyle müşterekliği yoktur.

Zalim hükümdarlar, emirler İslamı tefrikaya düşürmüşler, onu ciddi esaslarından uzaklaştırmışlardı.¹⁵⁵ Halbuki şu son asırlarda bütün Müslümanların hemen hemen Avrupa nüfus ve tabiyetine girmesi esasen İslamiyette var olan kardeşliği ihya etmiştir. Dert günlerinde dost daha ziyade aranır. Bugün bütün ehli islam melül ve meyüs olduğundan ittihat ve kardeşlik kabiliyetleri daha fazla artmıştır.

İslamlar arasında şu asırda her zamandan fazla hüküm fermadır. İslam alemi şu bulunduğumuz asırda hiçbir iç çekişme ile bölünmeye uğramamıştır. İşte bunun muhafazası ve ecnebi entrikalarının büyük bir olgunlukla reddedilmesi kabul edilmiştir.

Bizim şu günlerde yapabileceğimiz şeyi İslam kardeşliğine ağırlık vererek güzel ve mesut bir geleceğe yönelmektir. İslam kardeşliğimizi topluca bu ümit ile yaşamalıyız. İslam kardeşliğimizi her fırsattan faydalandırmalıyız.¹⁵⁶

Müslümanlar her şeyden önce kendilerinin üç yüz küsur milyonluk bir büyük insan kitlesi olduklarını, bu büyük ailenin bir mazisi olduğu gibi ondan daha parlak bir geleceği olacağı ve olması lazım geldiğini bilmelidirler.

İslam, alemin mevcut kuvvetlerinin en önemlisidir. En büyüğüdür. Yalnız şimdiki halde, bu kuvvet uykudadır. Fakat ölmüş değildir. kemiyetine hanel gelmemiştir. Bilakis keyfiyeten büyümüştür. İslamın Hristiyanların emri altında olmaları onun birleşmesini daha lüzumlu kılmaktadır. Özetle ecnebi tabiiyetliğin islamın ittihadına sebep olmaktadır.¹⁵⁷ Bugün yabancı idaresindeki Müslümanlar İslam hukukunu muhafaza etmektedirler. Avrupa Müslümanların kuvvetini anlamakta ve korkmaktadır.¹⁵⁸

İslam ittihadı fikri siyaseten gizlenilmelidir. Yoksa açıklanmalı mıdır? Fikrimizce bunların söylenmesi ayıptır. Maalesef pek tereddütlü olan İstanbul'umuz da yabancılardan korkmak hassesi vardır. Bu lüzumsuzdur. Avrupa, zaten ittihat fikrini

---

¹⁵⁵ İttihad-ı İslam, s. 297.

¹⁵⁶ İttihad-ı İslam, s. 298.

¹⁵⁷ İttihad-ı İslam, s. 299.

¹⁵⁸ İttihad-ı İslam, s. 300.

bilmektedir. Bunların gizlenilmesinde fayda yoktur. Avrupalılar kendileri bu husustaki durumlarını gizliyorlar mı?¹⁵⁹

Kanaatimizce açıktan açığa İttihad-ı İslam taraftarı olmak hakkımızda hürmet ve riayette bulunulması gereklidir. Ondan öte zaten gizleyerek iki yüzlülük yapmamak esastır.¹⁶⁰

1-Hilafet

Celal Nuri İttihad-ı İslam noktasında özellikle hilafet, hac, eğitim ve kültür üzerinde durmuştur. Bunların İslam Birliği'ni sağlamada esas unsurlar olduğunu savunmuştur. Hac ibadetini birlikle eşdeğer tutan Celal Nuri, halifenin güçlü olmasının Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğe katkı sağlayacağını savunmaktadır. Eğitimsiz ilerleme olamayacağından Hicaz'ın eğitim ve kültür merkezi haline getirilmesini savunmuştur. Müellif bu konuda ki görüşlerini aşağıda dile getirmiştir.

Ruhani güç, cismani güçle beraber oldukça önem kazanır. Mısır'da güya oturan son halifenin hiçbir maddi gücü olmadığından o zaman hilafetin de bir önemi yoktu. Ta ki Yavuz Sultan Selim gibi büyük İttihad-ı İslam taraftarı cihangir bir padişah halifeliliği iktidar eline aldı, işte o zaman hilafet ilerledi. İslam hilafeti, Osmanlı sayesinde ki, bugün islam aleminde bir ittihat gayesine hasıl olmuştur. Hilafetin önemi, nüfuzu ve gücü büyüktür.¹⁶¹ Asıl iş bu ehemmiyeti hakkıyla yapmaktır. Dünyada hilafet kadar etkili bir makam ve bir müessese yoktur. Asıl Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında hilafetin şan ve şevketinin derecesi anlaşılır.

Hilafet ve halife bir çok İslam memleketlerinde diyebilirim ki, bütün islam aleminde adeta tabiat üstü bir kuvvet telakki olunmaktadır. İşte bunun içindir ki, yabancılar bilhassa İngiltere devleti hilafetin nüfuzunu kavramışlardır. İngilizler ve Fransızlar pekala biliyorlar ki İttihad-ı İslamın makamı bugün hilafettir. Onun için olanca buğz ve düşmanlıklarını oraya yöneltmişlerdir¹⁶² görüşündedir.

İngilizler şunu iyi bilmelidirler ki, donanmalar ordular, milyonlar, siyasi entrikalar ancak maddiyat ile olan kavgalarda para eder. Halbuki hilafet müessesesi

---

¹⁵⁹ İttihad-ı islam, s. 301

¹⁶⁰ İttihad-ı islam, s. 302.

¹⁶¹ İttihad-ı islam, s. 302

¹⁶² İttihad-ı islam, s. 307.

maddiyatla alakalı değildir. bugün eğer İslam yok olursa o zaman belki hilafette yok olur. İngiltere bugün Mısır'da, Mekke'de kendine yakın halifeler yaratmak istiyor.¹⁶³ İngilizlerin taklitçisi Fransızlar'da Fas Sultanının hilafetini mesele yapmak istiyorlar. İdrisilerin iddiası Fas hududunu geçmez. Cezayir, Tunus ahalisi hilafete son derece bağlıdırlar.

Kısacası Osmanlı hilafeti, Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilip itaat edilmektedir. Müslümanlar bütün düşman ve düşmanlıklara karşı birlik içinde bulunmak için bu imameti kabulün gerekliliğini anlamalıdırlar ve zaten anlıyorlar da.¹⁶⁴

2-Hac

Hacc şimdiye kadar hiçbir din, hiçbir din dışı müessesenin ortaya koyamadığı bir usuldür. Kanaatimize hacca gitmek bir sosyal ve içtimai farzdır. İslam ancak orada birbirini görür. Kardeşler ancak kutsal Kabe'nin civarında birbirlerine randevu verebilirler. Belirli birgün ve zamanda bütün dünya Müslümanlarının gönderdikleri delegelerin sosyal problemlerin bilinmesi ve yardımlaşma gibi faydaları vardır. Hacc kadar İslamı birbirine yaklaştıracak onların daha fazla bilgi ve yardımlaşmasına hizmet edebilecek bir çare yoktur.¹⁶⁵

Hacc farızası sayesinde ki, Müslümanlar birbirlerine yabancı değildiler. özellikle Kabe'nin belli bir zamanda ziyareti son derece önemlidir. En sağlam bağ Arafat'ta vurulur. Bu bağın uçları cihanda bulunan diğer Müslümanların elinde kalır. Mescid-i Haram bu bağın düğüm yeridir.

Osmanlı Saltanatı nazarı noktasından Hicaz, boğazlardan yüz kat daha önemlidir. Osmanlı Devleti'nin iki yönetim yeri vardır. İstanbul ve Mekke. Padişah eğer Dolmabahçe'yi bırakıp Mekke'de ikamet etse ve ülkeyi oradan yönetse herhalde güç ve mertebesi on kat fazlaşır.¹⁶⁶

Peygamber birliğin teyidi ve kardeşlik için haccın farziyetinin üzerinde durmuştur. Bizim bugün en önemli vazifemiz bu yüce esası ve müesseseyi ihya

---

¹⁶³ İttihad-ı İslam, s. 308.

¹⁶⁴ İttihad-ı İslam, s. 310.

¹⁶⁵ İttihad-ı İslam, s. 312.

¹⁶⁶ İttihad-ı İslam, s. 313.

etmektedir. Oradan yayılacak bilgi, Harem-i Şerif civarından genelge edilecek fikirler bir ay içinde dünyanın en ücra köşelerindeki Müslümanlara varacaktır.¹⁶⁷ Bu önemli müesseseden istifadeyi ihmal etmek kadar büyük bir hata şimdiye kadar tarihin kayıt ve tespit edemediği ihmallerdendir.

Eğer bu duruma gerekli ihtimam gösterilmezse muhalifler meydanı serbest bulup sonradan birliğe mani ve hiç olmazsa ona engel olacak bir çok şeyler yapabilirler. Yabancılar haccın gücünü bizden fazla bilerek gerekli olan tedbirlere baş vurmakta kusur etmiyorlar. Beytullah'ta her türlü Frenk ajanı vardır. Mekke'de maalesef bazı insanlar paraya çabuk kanyorlar. Acaba onların elde edebileceği paranın birkaç mislini hükümetimiz verse daha karlı çıkmaz mıyız?

Sözün kısası İttihad-ı İslam fikri ile Hacc birdir. Biri diğerine eşittir. Biri diğeri sayesinde var oluyor ve olacaktır.¹⁶⁸

3-Eğitim ve Kültür

İttihad-ı İslam için genel İslami eğitimin ıslahı lazımdır. Bugün tam manasıyla bir genel İslami eğitim ve kültür vardır. Bu eğitim aşağı yukarı yeknesaktır. İslami terbiyenin esası Kur'an okumaktır. Bu esas korunduktan sonra değişik yerlerde eğitim ve öğretim usulü biraz değişiyor. Fakat esas yine birdir. İşte bu mevcut eğitimden layıkıyla istifade çarelerini düşünmek gerekir. Yeni büsbütün başka usullerle iktibasla İslam aleminde yeni bir intibah meydana getirmek çok zordur, adeta hayaldir. Ama ıslah daha kolaydır. Daha fazla ürün alınabilir. El birliği ile genel İslami eğitimde bir inkılap yapılmalıdır. Bunun için de mevcuttan istifade edilmelidir.¹⁶⁹

Medreselerin ıslahı düşünülürse, hiçbir şey yapmayan burdaki talebeler, İslam terbiyesinin tatbiki sayesinde okur, yazar muhasebe eder. Gözü açık vücudu zinde adamlar haline gelir. Ve onlar geleceği yetiştirirler. Böyle olursa yirmi beş yılda Doğu, Batı'ya maddi ve manevi olarak oldukça yaklaşır.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ ittihad-ı İslam, s. 314.

¹⁶⁸ ittihad-ı İslam, s. 315.

¹⁶⁹ ittihad-ı İslam, s. 316.

¹⁷⁰ ittihad-ı İslam, s. 317.

Ortak bir İslami eğitim esaslarını vaz etmeli ve durumdan istifade çarelerini araştırmak gerekir. Mescid-i Haram civarında İslam aleminin en büyük üniversitesi bina edilmelidir.

Yeni bir Müslüman ilim ve irfanı, yeni bir Müslüman felsefesi, doğudan İslamın doğuşu gibi Mekke'den doğmalı ve bütün İslam ufuklarına yayılmalıdır.

Hicaz yalnız dinin merkezi değil aynı zamanda ilim merkezi haline gelmelidir. Yahudiler Kudüs'ü bir eğitim merkezi haline getirmeğe çalışıyorlar. Bizde bunun gibi Mekke'yi ilmi, edebi, fenni olarak en büyük merkezimiz olmak üzere telakki etmeliyiz. En önemli islam eserleri, gazeteleri orada çıkmalı, en esaslı cemiyetlerimiz orada toplanmalıdır. Kapitol, Roma Aleminin, Akropol ise Yunanlılığın ittihat noktası idi. Günümüzde Arafat Dağı neden çağımızda İslam aleminin maneviyat merkezi olmasın.¹⁷¹

Ortak bir İslami edebiyata da ihtiyacımız vardır. Aynı fikirler tüm İslam aleminin her noktasında yayılmalı ve her merkezde sohbet ve tartışma konusu olmalıdır. Böyle ortak bir edebiyat sayesinde batıda oturan Müslüman, doğudaki din erbabını tanımalıdır.

İttihad-ı İslam fikirlerini genellikle ruhlara nüfuz ettirmek ve ürün almak için, Müslümanların iftihar edeceği bilgileri neşretmek için gerçekten böyle yeni, sağlam bir edebiyat vücuda getirilmelidir. İslam esaslarına dönüş, halkı ikaz etmek ancak böyle çalışmakla olur.¹⁷²

---

¹⁷¹ ittihad-ı islam, s. 318.

¹⁷² ittihad-ı islam, s. 319.

SONUÇ

Celal Nuri, II. Meşrutiyet Dönemi ve sonrasında önemli simalarından biridir. Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra asıl mesleği olan avukatlığı yapmayıp küçüklükten beri ilgisi olan gazetecilik mesleğine yönelmiştir. Eğitim ve kültür seviyesi yüksek bir aileden gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasına şahit olmuştur. Çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı makaleler ve müstakil eserlerle halkın düşünce hayatına yön vermeye çalışmıştır.

II. Meşrutiyet ve sonrası bilindiği üzere Osmanlı'nın fikri ve siyasi alanda oldukça büyük çalkantılar yaşadığı bir dönemdir. Dönemin aydınları, Osmanlı İmparatorluğu'nu düşüğü zor durumdan kurtarmak için çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bazıları Osmanlı İmparatorluğu'nun Osmanlılık fikriyle kurtarılabilineceğini, bir kısmı İslamcılık, kimisi de Türkçülük fikrini savunuyorlardı. Kitabımızın yazarı Celal Nuri de Batıcılar diye adlandırılan grubun içerisinde yer alıyordu. Bu düşünceyi savunanlar, Batının üstünlüğünün bilime dayalı olduğunu ve ona karşı gelmenin doğru olmadığını savunuyorlardı. Tek bir medeniyet vardır o da Batı medeniyetidir görüşündeydiler.

Ancak Celal Nuri gruptaki diğer arkadaşlarından daha farklı fikirleri benimsemiştir. Celal Nuri, Batının sadece teknik olarak alınması noktasını savunuyordu. Ayrıca tahlilini yaptığımız İttihad-ı İslam adlı eserdeki fikirlerine bakacak olursak Celal Nuri'nin İslam Birliği'nin oluşturulması fikriyle diğerlerinden farklı düşündüğünü rahatlıkla görebiliriz. Celal Nuri bu görüşlerinden dolayı devrin önde gelen Batıcılar grubu mensuplarına ters düşmüştür.

Celal Nuri eserlerinde devrinin siyasi ve içtimai meselelerine ilişkin fikirlerini ve çözüm yollarını belirtmiştir. İttihad-ı İslam adlı eserinde de Osmanlı Devleti'nin o dönemde içine düşüğü sıkıntılardan ancak İslam Birliği'nin oluşturulmasıyla kurtulacağını savunmuştur. Dünyadaki tüm Müslümanların Pan-İslamizm yapmaları gerektiği görüşündedir. Çünkü Celal Nuri'ye göre; İslam kardeşliği her çeşit milli kardeşlikten sağlam ve esastır. Müslümanlar dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar kardeşirler. Celal Nuri bu durumu Hıristiyanlıkla karşılaştırıp onlarda böyle bir

müşterekliğin olmadığını ileri sürmektedir. Zaten Müslümanların kardeşliğinin en büyük göstergesi hac ibadetidir. Yazara göre asıl birlik ve beraberlik yani İttihad-ı İslam düşüncesi bu ibadetle ortaya çıkmaktadır. Birini diğerine eşit tutmuştur. Şayet Müslümanlar arasında herhangi bir fikri yaymak, benimsetmek istenirse haccın bu konuda önemli bir yere sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü orada ifade edilecek fikirler çok kısa bir zamanda dünyanın her tarafına yayılabilir.

Ortak bir İslami eğitimi şart gören Celal Nuri'ye göre Hicaz yalnızca dinin merkezi değil aynı zamanda ilim merkezi haline de getirilmelidir. Mescid-i Haram civarında İslam aleminin en büyük üniversitesi yapılmalıdır. Ayrıca Celal Nuri, hilafetin bu birliği sağlama hususunda çok büyük etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Celal Nuri burada çok önemli bir tespitte bulunmakta ve halifeliğin Müslümanlar arasında önemli bir yere sahip olabilmesi için siyasi ve maddi güce de sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Hilafet Osmanlı İmparatorluğu'na geçtikten sonra Osmanlının gücü sayesinde zirveye ulaşmıştır. Çünkü Osmanlı halifeleri hem cismani hem de ruhani gücü birlikte taşıyabilecek kuvvettelerdir.

Celal Nuri İttihad-ı İslam adlı eserinde Avrupa ve Amerika'yla ilgili düşüncelerini de dile getirmiştir. Dönemin güçlü devletlerini ve sömürgelerinin durumundan bahseden Celal Nuri, bu devletlerin geleceğiyle de ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Bu ülkelerin ekonomik yapılarının, nüfuslarındaki Müslümanların sayısının, sömürge halindeki ülkeler hakkında da birçok bilgi vermektedir. Avrupa emperyalizmine karşı Türk-Arap Birliğini savunan Celal Nuri, Avrupalı devletleri bu birliğin oluşturulmasında engel olarak görmektedir. Celal Nuri'ye göre; Batı'dan yalnızca endüstri medeniyeti, onun metod ve tekniği alınmalı, İslami itikada sadık kalınmalıdır. Celal Nuri'nin itikadi esaslar değiştirilmemeli ancak muamelat değiştirilebilir düşüncesi her zaman geçerliğini korumaktadır. Karşılaşılan yeni problemlere çözüm bulabilmek için içtihad kapısının açık olması gerekir. Celal Nuri de muamelatın değişebilmesi için fıkın geliştirilmesi fikrini benimsemektedir.

Eserlerinin önemli bir bölümünü imparatorluktan milli devlete geçiş döneminde ele alan Celal Nuri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiş ve genç Cumhuriyet'in inkılâplarının hazırlanıp benimsetilmesinde aktif rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKGÜN, Mehmet; Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara, 1988.
- ARAMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İş Bankası Kültür Yay., C. I., Ankara, 1992.
- BOLAY, Süleyman Hayri; Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Akçağ Yay. , Ankara, 1995.
- CELAL NURİ, İttihad-ı İslam, İstanbul, 1331.
- CELAL NURİ, Türk Devrimi, (Çev. Özer Ozankaya), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
- COĞ, Mehmet; "Celal Nuri ve Hatemü'l Enbiya Adlı Eserine Göre Hz. Muhammed Tasavvuru", İstem, Yıl: 4, Sayı: 7, Konya, 2006.
- DEMİR, Ahmet İshak; Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.
- DUYMAZ, Recep; " Celal Nuri İleri", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. C. VII, İstanbul, 1993.
- LANGLOİS, Georges; BOİSMENU, Jean; LEFEBVRE, Luc; REGİMBALD, Patrice; 20. Yüzyıl Tarihi, (Çev. Ömer Turan), Nehir Yay., İstanbul, 2003.
- HANİOĞLU, Şükrü; Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982.
- KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yay. , C. VIII-IX, Ankara,1995.
- KAYALI, Hasan; Jön Türkler ve Araplar, Tarih Vakfı Yurt Yay. ,Ankara,1998.
- KOCA, Ferhat; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Siyaset ve Değer Tartışmaları, Rağbet Yay., İstanbul,2000.
- KOMİSYON; Büyük İslam Tarihi, Çağ Yay. , C. XII-XIII, İstanbul,1993.
- KOMİSYON; Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yay. , C. VI-VII, İstanbul,1996.

LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu,(Çev: Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,2000.

UYANIK, Nemci; “Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S-15, Konya,2004.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yay. , İstanbul,1999.